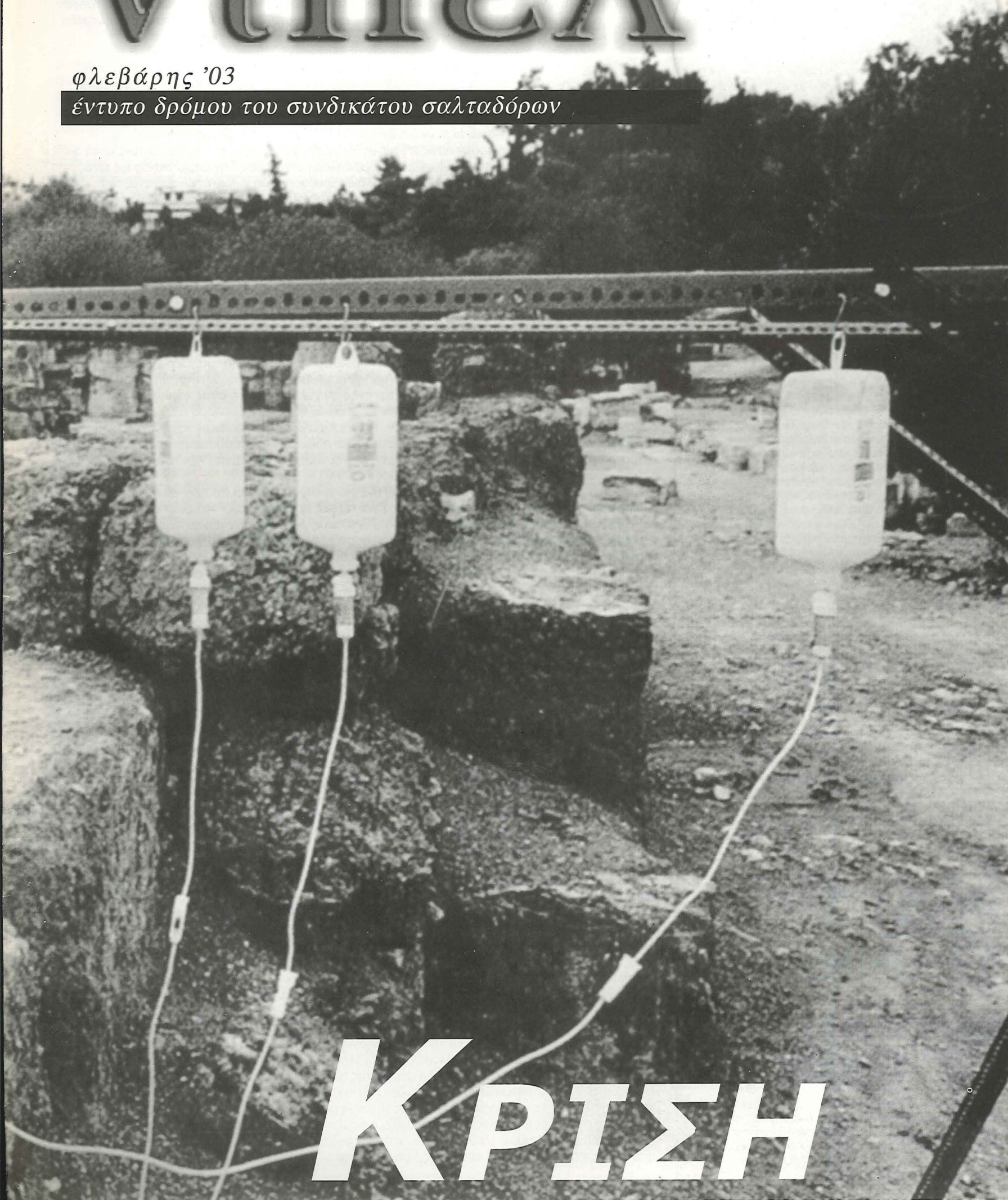

νίπελ

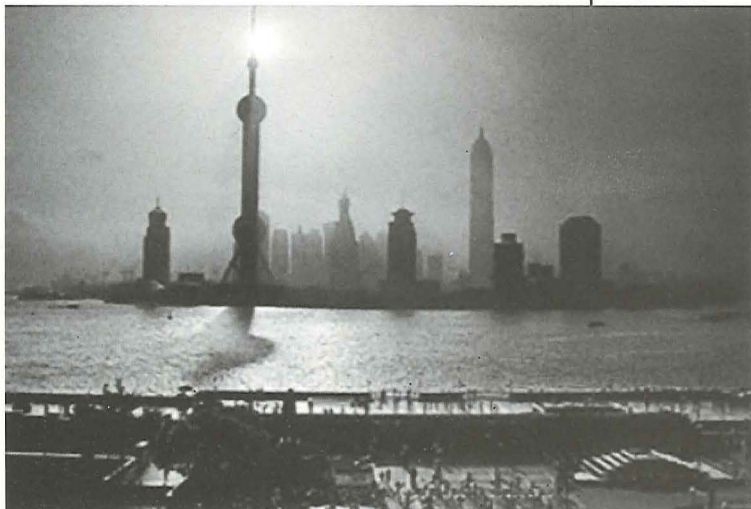
φλεβάρης '03

έντυπο δρόμου του συνδικάτου σαλταδόρων

ΚΡΙΣΗ

ΠΕΡΙ ΚΡΙΣΗΣ

1. Τα στοιχεία είναι εντυπωσιακά: σύμφωνα με τον ΠΟΕ, στις αρχές της δεκαετίας του 1990, 120 εκατομμύρια άνθρωποι ήταν άνεργοι και 700 εκατομμύρια ήταν υποασφαλισμένοι που ζούσαν κάτω από το επίπεδο στοιχειώδους συντήρησης. Με άλλα λόγια, περίπου το 30% του παγκόσμιου πληθυσμού που είναι σε θέση να εργάζεται δεν έχει ικανοποιητική απασχόληση για να επιβιώσει. Ακόμα, σύμφωνα με την Έκθεση των Ηνωμένων Εθνών του 1998, ο πλούτος των 225 πλουσιότερων ανθρώπων στον κόσμο ισοδυναμεί με το συνολικό εισόδημα 2,5 δισεκατομμυρίων ανθρώπων, σχεδόν το μισό δηλαδή του παγκόσμιου πληθυσμού. Σύμφωνα με άλλη έρευνα από την αρχή της δεκαετίας του '80 η εξυπηρέτηση του χρέους των εξαρτημένων χωρών είχε ξεπεράσει την ετήσια αύξηση του μακροπρόθεσμου εξωτερικού χρέους τους. Οι χώρες δηλαδή αυτές πλήρωναν για τόκους περισσότερα από όσα δανείζονταν. Και από τότε τα πράγματα έχουν χειροτερεύσει για αυτές.

2. Από ποσοστά 2 - 3% την περίοδο 50 - 70 στις αναπτυγμένες χώρες, συναντούμε τώρα ποσοστά έως και 12% ή και παραπάνω (στην Ελλάδα από 3,6% το 1984 σε περισσότερο από 11% σήμερα). Η μείωση στα ποσοστά που εμφανίζουν κάποιες χώρες είναι αποτέλεσμα της ελαστικοποίησης της εργασίας και αντανακλούν τη νέου είδους φτώχεια. Έτσι μόνο στα τελευταία 4 χρόνια η ανεργία «μειώθηκε» στην ΕΕ περίπου κατά 22,5% (από 10,7% στις αρχές του 1997 σε 8,4% στις αρχές του 2002). Είναι όμως χαρακτηριστικό ότι το 80% των νέων προσλήψεων κατά την τελευταία πενταετία αφορά δουλειές προσωρινής ή μερικής απασχόλησης, όπου σήμερα απασχολούνται το 27% των μισθωτών των χωρών της ΕΕ (30% στις ΗΠΑ). Σύμφωνα με στοιχεία του Υπουργείου Εργασίας των ΗΠΑ μόνο το 35% των απολυόμενων από θέσεις πλήρους απασχόλησης καταλήγει σε εξίσου ή καλύτερα αμειβόμενες δουλειές.

3. Έτσι για παράδειγμα, στη Μεγάλη Βρετανία, μεταξύ 1979 και 1993/94 το φτωχότερο 10% του πληθυσμού είδε το εισόδημά του να μειώνεται κατά 18% τη στιγμή που το αντίστοιχο πλουσιότερο 10% του πληθυσμού είδε μια αύξηση του πραγματικού εισοδήματός του κατά 61% μια ανισότητα η οποία μάλλον χειροτέρεψε από τότε. Σύμφωνα με στοιχεία της ΕΕ το πλουσιότερο 10% του πληθυσμού εισπράττει πάνω από το 25% του συνολικού εισοδήματος (στην Ελλάδα αυτό φτάνει το 27%) ενώ το φτωχότερο 10% εισπράττει το 2%.

Υπάρχει μια γενική παραδοχή, την οποία συναντούμε σε κάθε αναλυτή, στους εκπροσώπους κάθε κοινωνικής ή πολιτικής ομάδας παρά τις όποιες θεμελιικές ή περιφερειακές διαφωνίες, την οποία και επιθυμούμε να διερευνήσουμε: η παραδοχή ότι διανύουμε μια περίοδο παρατενόμενης και, τον τελευταίο καιρό, οξυνόμενης κρίσης. Ας γίνει από την αρχή σαφές ότι δε μας απασχολεί μια θεωρητική ακαδημαϊκή ματιά, που απλώς θα κατέγραφε μια σειρά προβλημάτων προσπαθώντας να είναι αντικειμενική ή άλλες τέτοιες ματαιότητες. Αυτό που κοινωνιολογικά περιγράφεται ως κρίση δεν είναι παρά οι αλλοτριωμένες από τον κόσμο του εμπορεύματος ζωές μας. Το μίσος και η οργή για αυτά που μας συμβαίνουν, καθελώνουν το βλέμμα στις προσωπικές και συλλογικές απελευθερωτικές στιγμές, θέλοντας να τις δούμε να πυρπολούν το μέλλον. Η καταστροφή όλων όσων μας μετέτρεψαν σε εμπορεύματα, που παράγουν και καταναλώνουν εμπορεύματα, όλων όσων αρνούνται την ύπαρξη μας ως συλλογικούς δημιουργούς της ίδιας μας της ζωής ιστορίας, κάνει την απαίτηση της αντικειμενικότητας να ακούγεται προσβλητική.

Θα συμφωνήσουμε με αυτούς που διακρίνουν έναν καθολικό χαρακτήρα στην κρίση που διανύουμε και ότι αυτή αφορά την ανθρώπινη ζωή σε όλες τις διαστάσεις στις οποίες θα μπορούσαμε, για λόγους τεχνικούς περιγραφικούς, να τη χωρίσουμε (πολιτιστικό, οικονομικό, οικολογικό, κοινωνικοπολιτικό κλπ), χωρίς όμως να πιστεύουμε ότι είναι ποτέ δυνατό να διαχωριστούν ως ξεχωριστές στιγμές της ύπαρξης. Θα πούμε όμως επίσης ότι όταν αντικρίζεις την κρίση ιστορικά τότε αυτή δεν είναι κάτι το καινούργιο. Πιστεύουμε δηλαδή ότι η κρίση την οποία διανύουμε είναι απλά οξυμένη και όχι νέα, όπως οι διάφοροι σοσιαλδημοκράτες απολογητές του συστήματος θέλουν να μας πείσουν. Το ότι τα τελευταία χρόνια πήρε ξανά τέτοιες διαστάσεις που κανένας δεν μπορεί να τις κρίνει, δε σημαίνει ότι μέσα σε όλη την καπιταλιστική περίοδο της οικονομίας δεν ήταν διαρκώς παρούσα. Ο καπιταλισμός είναι το πρώτο σύστημα παραγωγής στην ιστορία που διασπά στιγμές μέχρι τότε αδιάσπαστες. Η παραγωγή και η κατανάλωση διασπώνται στο χώρο και στο χρόνο. Τα προϊόντα παράγονται σε απομακρυσμένα σημεία από τον τόπο κατανάλωσής τους και... ελπίζεται να καταναλωθούν κάπου αλλού, αργότερα. Η κοινότητα, η οποία έδενε οργανικά την παραγωγή με την κατανάλωση, δεν αντικαθίσταται πια από τίποτα. Ο μισθός, που εκφράζει την δυνατότητα για κατανάλωση, δε συνδέεται εσωτερικά με τίποτα (εκτός από το γεγονός του ότι είναι μικρότερος) με τον όγκο των προϊόντων που πρέπει να καταναλωθούν, για να δουλέψει αυτό το σύστημα. Οι πολύπλοκες

προσπάθειες που γίνονται για να συνδεθούν (με την παρέμβαση γραφειοκρατικών μηχανισμών) η παραγωγή και η κατανάλωση, δεν αναιρούν την ενδογενή έλλειψη λογικής αυτού του συστήματος, άρα και τη ροπή του σε καταστάσεις όπου το κοινωνικό εισόδημα είναι μικρότερο της συνολικής αξίας των παραγόμενων προϊόντων. Η κυριαρχία του εμπορεύματος - καταστροφή της κοινοτικής οργάνωσης που φέρνει ο καπιταλισμός είναι η ίδια η κρίση πολύ περισσότερο όταν αυτή η καταστροφή, προκαλεί την κοινωνική απάντηση, την άρνηση για μετατροπή των ανθρώπων και των σχέσεών τους σε εμπόρευμα.

Τι είναι όμως αυτό που κάνει όλους να μιλάνε για κρίση σήμερα και όχι πριν 20 ή 40 χρόνια; Είπαμε πριν ότι τώρα πλέον οι διαστάσεις της είναι τέτοιες που δεν μπορεί να κρυφτεί, ουσιαστικά όμως γίνεται σήμερα αντιληπτή σε όλους και για έναν άλλο λόγο. Το οικονομικό κομμάτι της κρίσης σπάει μια βασική συνιστώσα ενσωμάτωσης του συστήματος, την υπόσχεση για ολοένα αυξανόμενη κατανάλωση. Εμείς σε αυτό το κείμενο θα αναφερθούμε κυρίως στις οικονομικές και κοινωνικοπολιτικές πτυχές της κρίσης, όχι γιατί τις θεωρούμε κάτι παραπάνω από απλές στιγμές μιας ιστορικής κρίσης, ούτε γιατί θεωρούμε ότι αυτές είναι διασπασμένες από τις άλλες πτυχές της ζωής, αλλά κυρίως γιατί μέσα από τις αλλαγές που σε αυτές επήλθαν αποκαλύπτονται πολλά σημεία για να ξεκινήσει η ερμηνεία της σημερινής κατάστασης. Μέσα σε αυτόν το σχολιασμό θα συναντηθούμε και με «μοντέρνα» φαινόμενα, όπως αυτό των κινημάτων ενάντια στην παγκοσμιοποίηση και το ιδιαίτερο πολιτικό τους βάρος μέσα σε αυτούς τους μετασχηματισμούς. Όλα αυτά προσπαθώντας, εννοείται, να διαυγάσουμε την ιδιαίτερη θέση που πρέπει να λάβουν οι κοινωνικοπολιτικές ανατρεπτικές μειονότητες μέσα σε όλα αυτά.

Οικονομική κρίση

Το να περιγράψουμε την κρίση είναι δυνατό να γίνει με δύο τουλάχιστον τρόπους. Ο πρώτος είναι αυτός τον οποίο χρησιμοποιούν τα αφεντικά και οι λειτουργοί του διαχωρισμού - ελέγχου, μιλώντας για το ποσοστό αύξησης του ΑΕΠ σε σχέση με το κοινωνικό εισόδημα, το οποίο αν είναι κάτω από κάποιο ποσοστό αυτό σημαίνει κρίση (κάτι το οποίο όπως μας λένε ήδη συμβαίνει). Δε θα χρησιμοποιήσουμε αυτή τη μέθοδο, καθώς δε θεωρούμε δυνατό ένας και μόνο αριθμός να παρουσιάσει την πορεία, έστω και οικονομική, μιας ολόκληρης κοινωνίας, πολύ περισσότερο όταν όλοι γνωρίζουμε το πώς αυτοί οι αριθμοί κατασκευάζονται τις περισσότερες φορές για να συσκοτίζουν τα περιεχόμενα και να βοηθούν στην επισκευή των ρηγμάτων αυτού του κόσμου από τους μηχανολόγους του συστήματος. Στην περιγραφή μας θα προτιμήσουμε να χρησιμοποιήσουμε στοιχεία που να δείχνουν το τι σημαίνει, το πώς βιώνουν αυτήν την κρίση οι εκμεταλλεόμενοι. Και εκεί τα πράγματα είναι δραματικά. Οι πόλεμοι, τα νούμερα βρεφικής θνησιμότητας, το φάσμα της πείνας και η απειλή του θανάτου από αυτήν, η εξαθλίωση ολόκληρων περιοχών, η οικολογική καταστροφή και η κατάρρευση πολλών τομέων της οικονομίας (αγροτικό, βιομηχανικό, εμπόριο κλπ), είναι κάποιες από τις λέξεις που δεν μπορούν παρά μόνο να περιγράψουν την κατάσταση στον πρώην τρίτο κόσμο. Μια κατάσταση από την οποία δεν απέχουν πολύ, αν δε βρίσκονται ήδη εκεί, κάποιες πρώην αναπτυγμένες χώρες όπως η Αργεντινή, η Βραζιλία ή οι Ασιατικές τίγρεις, που ξεδοντιάστηκαν από την τελευταία κατάρρευση των αγορών τους, αλλά και όλος ο πρώην δεύτερος κόσμος, που έχει γίνει ο νέος τόπος επέκτασης για το κεφάλαιο και τη φτώχεια που το συνοδεύει¹.

Όμως όλα αυτά δεν εμφανίζονται μόνο στις φτωχές περιοχές του πλανήτη αλλά και μέσα στον ίδιο τον αναπτυγμένο καπιταλιστικό κόσμο. Η ανεργία (ένας αρκετά καλός δείκτης του επιπέδου διαβίωσης ενός πληθυσμού) πολλαπλασιάζεται και εξαπλώνεται πλέον στις περιοχές οι οποίες δεν έχουν γνωρίσει ακόμα την εργασία με τη μορφή της περιστασιακής απασχόλησης². Η ανισότητα στην κατανομή των εισοδημάτων είναι επίσης ενδεικτική της οικονομικής κατάστασης, καθώς χρήματα μεταφέρονται από τις κατώτερες οικονομικές τάξεις προς τις ανώτερες³. 57 εκατομμύρια άτομα στην ΕΕ ζουν σε συνθήκες φτώχειας (όπως τις ορίζει η κομισιόν), από τα οποία τα 2,3 εκατομμύρια ζουν στην Ελλάδα. Εκατομμύρια εξαθλιωμένων, χρόνιων ανέργων συναγωνίζονται τους εκατομμύρια μετανάστες για την επιβίωση, καθεστώς άγνωστο στον μέχρι πρότινος πρώτο κόσμο.

Θα εξετάσουμε αυτήν την παραιτούμενη και οξυνόμενη κρίση, που τη χαρακτηρίζει η υπερπαραγωγή, ως κρίση της κοινωνικής εκμετάλλευσης υπό το κεφάλαιο⁴, τις προσπάθειες που έγιναν και γίνονται από κομμάτια του κεφαλαίου για να ξεπεραστεί, καθώς και τα εμπόδια που βρήκαν και βρίσκουν αυτές οι προσπάθειες από διάφορα κοινωνικά κομμάτια αλλά και από κομμάτια του κεφαλαίου και άλλων τμημάτων του μπλοκ της κυριαρχίας.

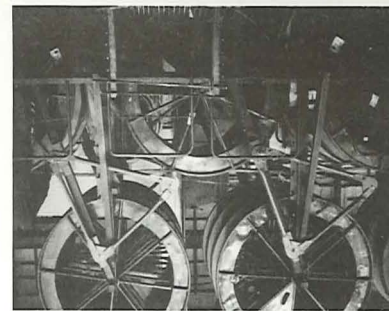
Δεκαετία του '70: καθώς η κρίση εισβάλλει

Ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του '70 πολιτικοί, συνδικαλιστές και κεφάλαιο βρέθηκαν μπροστά σε μια δυσάρεστη έκπληξη: την κρίση στασιμότητας και πληθωρισμού, τη συνύπαρξη δηλαδή οικονομικής στασιμότητας και πληθωρισμού. Πραγματικό αδιέξοδο για το έως τότε κυρίαρχο οικονομικό υπόδειγμα. Πράγματι ο Κεϋνσιανισμός θεωρώντας ότι έχει ενσωματώσει πλήρως τον κοινωνικό ανταγωνισμό, απέκλειε τη συνύπαρξη των δύο αυτών παραμέτρων παρεμβαίνοντας ανάλογα στην προσφορά ή στη ζήτηση. Είτε θα υπήρχε στασιμότητα (υποαπασχόληση εργατικού δυναμικού, ανεργία, μικρότερη αύξηση του διαθέσιμου για κατανάλωση κοινωνικού εισοδήματος σε σχέση με την αύξηση της παραγωγής) που θα επιλυόταν με αύξηση της ενεργού ζήτησης με δημοσιονομικά μέσα, (εισοδηματική πολιτική, φορολογική πολιτική, κοινωνική πολιτική, δημόσια έργα υποδομών...), είτε θα υπήρχε πληθωρισμός (λόγω μεγαλύτερης αύξησης του κοινωνικού εισοδήματος σε σχέση με την αύξηση της παραγωγής και αύξηση των τιμών λόγω αυξημένης ζήτησης αλλά και λόγω παρέμβασης των αφεντικών στις τιμές των προϊόντων, ώστε ανεβάζοντας τις τιμές να αποκαταστήσουν τα ποσοστά του κέρδους τους) οπότε μέσω περιστολής των δημοσίων εξόδων, αύξησης της ανεργίας, μείωσης της ενεργού ζήτησης θα αυξανόταν η κερδοφορία και η οικονομία θα λειτουργούσε αποδοτικά αποφεύγοντας και την αστάθεια των υψηλών πληθωρισμών. Ο ιερός κανόνας, με τον οποίο απαντιόταν η έλλειψη εσωτερικής σχέσης μεταξύ παραγωγής και κατανάλωσης, ήταν η αύξηση του κοινωνικού εισοδήματος αντίστοιχα με την αύξηση του κοινωνικά παραγόμενου προϊόντος, έτσι ώστε να διασφαλίζεται η «αειφόρος» ανάπτυξη. Ο κοινωνικός πόλεμος, που κυρίως προκαλούσε τις παραπάνω εναλλαγές, διεξαγόταν στα πλαίσια του τριπολικού συμβιβασμού (κράτος, κεφάλαιο, εργασία) και της υπόσχεσης για μέγιστη απασχόληση και εξασφαλισμένη επιβίωση από την κούνια ως το θάνατο, οπότε και ήταν εύκολοι οι παραπάνω χειρισμοί⁵.

Η ορθόδοξη οικονομική θεωρία όμως άρχισε να μη νοιώθει καλά. Το μοντέλο οικονομικής και κοινωνικής ενσωμάτωσης που λειτουργούσε επί 30ετίας στο Δυτικό κόσμο άρχισε να δημιουργεί προβλήματα στην καρδιά του κεφαλαίου, τη συσσώρευση. Δεν επρόκειτο βέβαια για μια καταιγίδα σε αίθριο ουρανό, καθώς οι κοινωνικές ανταρσίες διαδέχονταν η μία την άλλη. Η συνεργασία συνδικαλιστών, κράτους και κεφαλαίου, στα πλαίσια της σοσιαλδημοκρατικής συναίνεσης, είχε συντελέσει σε μια παράλληλη αύξηση των μισθών με αυτή της παραγωγικότητας για δύο περίπου δεκαετίες, όμως αυτή η ισορροπία, για να μπορέσει να είναι σταθερή, προϋπέθετε και την κοινωνική συναίνεση - πειθαρχηση στις επιταγές των συνδικαλιστικών ηγεσιών αλλά και της «καθώς πρέπει» ζωής, η οποία όπως φαίνεται χάθηκε στα τέλη της δεκαετίας του '60. Σαμποτάζ, λούφα, εξαντλητική χρήση όλων των παροχών (ταμεία ανεργίας, επιδόματα κλπ) σε μικρο-επίπεδο, άγριες απεργίες που δεν μπορούσαν να χειραγωγηθούν από τις συνδικαλιστικές ηγεσίες και εξεγέρσεις και κοινωνικά κινήματα με κοινό παρονομαστή την αμφισβήτηση του υπαρκτού, στο μακρο-επίπεδο, έκαναν το κόστος της κοινωνικής ενσωμάτωσης στην καπιταλιστική ειρήνη δυσβάστακτο, αλλά και έστειλαν απειλητικά μηνύματα για την ίδια την ύπαρξή της⁶.

Από την άλλη πλευρά, το πιο ανταγωνιστικό κομμάτι του κεφαλαίου ασφυκτιούσε μέσα στο κεϋνσιανικό μοντέλο. Η διατήρηση κομματιών εργασίας και κεφαλαίου ακόμα και με οριακές παραγωγικότητες, προϊόν του κοινωνικού συμβιβασμού, είχε ως αποτέλεσμα στην ουσία τη μεταφορά πόρων από το πιο ανταγωνιστικό κομμάτι της καπιταλιστικής οικονομίας στο λιγότερο ανταγωνιστικό. Έτσι τα λιγότερο ανταγωνιστικά κεφάλαια δεν εκκαθαρίζονταν, μην αφήνοντας χώρο στα πιο εκσυγχρονισμένα, αλλά και μειώνοντας την ανταγωνιστικότητα των τελευταίων. Παράλληλα η προσπάθεια δασμολογικής προστασίας των λιγότερο παραγωγικών κεφαλαίων, έφερνε την απειλή των αντιμέτρων από άλλες χώρες ή από άλλα κομμάτια του κεφαλαίου, αντίμετρα που θα εξάρθρωναν το διεθνές εμπόριο, τον ζωτικό πλέον χώρο των πιο εκσυγχρονισμένων κεφαλαίων.

Ο βαθμός διεθνοποίησης των αγορών⁷ δημιουργεί προβλήματα σε αυτό το μοντέλο διατήρησης της κοινωνικής ειρήνης. Ο ανταγωνισμός σε διεθνές επίπεδο αποκτά ζωτική σημασία για κάθε επιχείρηση αλλά και για κάθε χώρα. Η αύξηση της ενεργού ζήτησης - εγχώριας κατανάλωσης με δημοσιονομικά μέτρα δε στρεφόταν αναγκαστικά στην κατανάλωση εθνικά παραγόμενων αγαθών (ο

4. Κρίση που το κύριο χαρακτηριστικό της είναι η αδυναμία των προϊόντων να πουληθούν με κέρδος και που εκδηλώνεται ως υποαπασχόληση εργατικού δυναμικού - ανεργία, υπερσυσσώρευση εμπορικού κεφαλαίου, δημιουργία αποθεμάτων, υποχρησιμοποίηση παραγωγικού κεφαλαίου - πτώση βιομηχανικής παραγωγής - πτώση επενδύσεων παγίου κεφαλαίου, υπερσυσσώρευση χρηματικού κεφαλαίου - άνηθηση χρηματιστηρίων - πτώση επιτοκίων, πτώση των κερδών των επιχειρήσεων.

5. Μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '70, το 1/5 του ΑΕΠ των προηγμένων καπιταλιστικών χωρών αποτελούσε κοινωνικές δαπάνες. Ενδεικτικά οι κοινωνικές δαπάνες στη Βρετανία, οι οποίες είχαν αυξηθεί από 4% του ΑΕΠ το 1910 στο 11% περίπου κατά την περίοδο του μεσοπολέμου, εκτοξεύθηκαν σε ένα μέσο όρο περίπου 25% του ΑΕΠ στις αρχές της δεκαετίας του '70. Επίσης το μέσο ποσοστό ανεργίας στις προηγμένες καπιταλιστικές χώρες έπεσε από 5,7% στην περίοδο 1870 - 1913 και 7,3% στην περίοδο 1913 - 1950, στο 3,1% στην περίοδο 1950 - 1970.

6. Στις προηγμένες καπιταλιστικές χώρες ο πραγματικός μισθός και η παραγωγικότητα αυξήθηκαν με τον ίδιο περίπου ρυθμό (4%) στην περίοδο 1960 - 68. Στην περίοδο όμως 1968 - 73 ο πραγματικός μισθός αυξήθηκε με ένα μέσο όρο 4,5% έναντι του 3,4% της αύξησης της παραγωγικότητας. Την ίδια περίοδο ('68 - '73) παρατηρείται πτώση της μερίδας των κερδών στο επιχειρηματικό προϊόν κατά 15%.

7. Η διεθνοποίηση του κεφαλαίου είναι μια τάση πραγματική από τη γέννηση του καπιταλισμού μια και οι οικονομίες κλίμακας, η διεύρυνση των αγορών, οι εξαγωγές κεφαλαίων αποτελούν ζωτικό οξυγόνο στη συσσώρευση του κεφαλαίου που δεν έπαψε να ισχύει ούτε στην περίοδο του κρατισμού, παρά την αντίθετη αίσθηση που υπάρχει. Οι διαστάσεις οι οποίες παίρνει ωστόσο στην περίοδο για την οποία μιλάμε, με την εφαρμογή αφενός τεχνολογικών καινοτομιών που επιτρέπουν τη σε μηδέν χρόνο μεταφορά κεφαλαίου και πληροφορίας, και τη σε πολύ μικρό χρόνο μεταφορά εμπορευμάτων από τη μια άκρη του πλανήτη στην άλλη, και αφετέρου εξαιτίας της επένδυσης στη διεθνή αγορά των πιο ισχυρών κομματιών του κεφαλαίου, της προσδίδουν (της διεθνοποίησης του κεφαλαίου) μια ιδιαίτερη βαρύτητα στις όποιες εξελίξεις ακολουθούν.

Διεθνές νομισματικό σύστημα

Το διεθνές νομισματικό σύστημα που ίσχυε στο μεταπολεμικό δυτικό κόσμο εγκαθιδρύθηκε μέσω των συμφωνιών Bretton Woods (παράλληλα με την εγκαθίδρυση της Παγκόσμιας Τράπεζας και του Δ.Ν.Τ.) και ήταν κάτι ανάμεσα στον κανόνα χρυσού και το σύστημα ελαστικών ισοτιμιών. Ο κανόνας χρυσού συντροφεύει λιγότερο ή περισσότερο το καπιταλιστικό σύστημα, και ως εκ τούτου αντανακλά τις αναγκαιότητες και τις συγκρούσεις μέσα σε αυτό το σύστημα. Ως κανόνας λέει απλά ότι το σύνολο του κυκλοφορούντος νομίσματος πρέπει να είναι άμεσα ανταλλάξιμο με την αξία του σε χρυσό. Κανόνας που αποτέλεσε πεδίο έντονων ταξικών συγκρούσεων. Η υποχρέωση των κυβερνήσεων που απέρρεε από αυτόν τον δημοσιονομικό κανόνα είχε σαν αποτέλεσμα να μην μπορούν να ασκηθούν πολιτικές τόνωσης της αγοράς ανακούφισης των εκμεταλλευομένων τάξεων μέσω νομισματικής επέκτασης. Αυτό δημιουργούσε ασφάλεια στους κεφαλαιούχους μιας και τα κέρδη τους δεν κινδύνευαν από την απειλή του πληθωρισμού, για αυτό και το επέβαλλαν κυριαρχώντας πάνω στην ανταγωνιστική τάξη στα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Από την άλλη ο κανόνας χρυσού εξυπηρετούσε άμεσα και την ανάπτυξη του διεθνούς εμπορίου. Η σταθερότητα της ανταλλαγής κάθε νομίσματος σε χρυσό δημιούργησε στο

κεφάλαιο το σταθερό περιβάλλον τόσο για εμπόριο όσο και για εξαγωγές κεφαλαίου, (ενώ αντίθετα η εγκατάλειψη αυτού του κανόνα οδήγησε στις πολιτικές αυτοδύναμης ανάπτυξης εξάρθρωσης του παγκόσμιου εμπορίου του μεσοπολέμου).

Το σύστημα ελαστικών ισοτιμιών υιοθετήθηκε στο μεσοπόλεμο και προέβλεπε τον καθορισμό της αξίας των νομισμάτων από τις αγορές συναλλάγματος. Ήταν σαφώς πιο συμβατό με τον κρατισμό, καθώς επέτρεπε την άσκηση κρατικής πολιτικής μέσα από την παρέμβαση στο νόμισμα και τις ισοτιμίες του αλλά καθόλου λειτουργική για την ανάπτυξη των διεθνών ροών εμπορευμάτων, κεφαλαίου.

Η εγκαθίδρυση του συστήματος που προέβλεπε η συμφωνία Bretton Woods προέβλεπε τις αναλογίες ανταλλαγής των νομισμάτων με το δολάριο και την άμεση ανταλλαξιμότητα του δολαρίου με το χρυσό και έδινε τη δυνατότητα για περιορισμένη κρατική παρέμβαση κοινωνική πολιτική, εξασφαλίζοντας ταυτόχρονα το σταθερό πεδίο που ήταν αναγκαίο για το διεθνές εμπόριο. Η συμφωνία, που προϋπέθετε το θετικό ισοζύγιο πληρωμών στις ΗΠΑ, τινάχτηκε στον αέρα το 1971, ως συνέπεια της εγκατάλειψής του από τη Αμερική λόγω των αυξημένων δημοσιονομικών αναγκών της εξ αιτίας του πολέμου στο Βιετνάμ, συντελώντας στην εμφάνιση της κρίσης.

8. Η απορύθμιση, ειδικά όσον αφορά στην εργασία, θα μπορούσαμε σχηματικά να πούμε ότι, ενώ σημαίνει «απελευθέρωση» για το εμπόρευμα εργατική δύναμη (αυτό που προηγούμενα περιγράψαμε για τους εργαζόμενους του αναπτυσσόμενου καπιταλιστικά κόσμου), δε συνοδεύεται από αντίστοιχο «άνοιγμα των συνόρων» για το ίδιο εμπόρευμα. Με διακρατικές συμφωνίες τύπου Σένγκεν, με τον εξοπλισμό και τη στήριξη των μηχανισμών επιτήρησης στις χώρες προέλευσής τους, με τον αντιμεταναστευτικό στρατό στα σύνορα, γίνεται μια προσπάθεια ελέγχου της ροής των εργαζόμενων (της μετανάστευσης) από τον υπόλοιπο κόσμο προς τον πρώτο. Εξασφαλίζεται έτσι ένα «νόμιμο» (τρομοκρατημένο και υποτιμημένο και αυτό) κομμάτι στις μητροπόλεις, ενώ παράλληλα τροφοδοτεί, αμβλύνοντας έτσι την κρίση τους, όλα τα μικροαφεντικά και με «παράνομους», και για αυτό ακόμα φτηνότερους, εργάτες. Έτσι ώστε να εξασφαλίσει το ότι δε θα αναλάβει η χώρα υποδοχής το κόστος αναπαραγωγής του εμπορεύματος εργατική δύναμη, αλλά και ότι θα μπορέσει να εκμεταλλευτεί ακόμα παραπάνω στις χώρες προέλευσής τους, τους μη αποδεχτούς στις χώρες υποδοχής εργάτες. Σε όλες τις περιπτώσεις ο σχεδιασμός αποσκοπεί στην υποτίμηση του εμπορεύματος εργατική δύναμη

9. Χωρίς να σημαίνει βέβαια και ότι αυτό είναι απόλυτα κατορθωτό μιας και το κράτος απέχοντας από το να είναι ένα ουδέτερο εργαλείο αποτελεί μια ιστορικά δημιουργημένη κοινωνική σχέση, έναν τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι έρχονται σε σχέση μεταξύ τους. Δεν έφταξε η οικονομία το κράτος και δεν μπορεί να το τροποποιήσει κατά το δοκούν.

10. Παράλληλα αναζητεί νέες ιδεολογίες για να διατηρήσει, μέσα σε περιόδους κρίσης της κοινωνικής ενσωμάτωσης κράτους πρόνοιας, την κοινωνική συνοχή υπό την κυριαρχία του. Συγκεκριμενοποιεί όλο τον διάχυτο κοινωνικό φόβο που η ίδια η κρίση γεννά και τον μετατρέπει, σε αίτημα για ασφάλεια. Ό,τι αποτελούσε σε προηγούμενες περιόδους ο κομμουνιστικός κίνδυνος, η τρομοκρατία, τα ναρκωτικά, έρχεται να τα αντικαταστήσει, όχι πλέον ως εφεδρεία αλλά ως κεντρική συνιστώσα ενσωμάτωσης, το αίτημα για ασφάλεια. Εκφράζοντας απλουστευτικά και προσωποποιώντας σε αποδιονομαζίες φιγούρες όλους τους κοινωνικούς φόβους, και στηριζόμενο σε όλα τα πανοικειάσιμα αισθήματα και συμφέροντα για μικροεκμετάλλευση, κυριαρχία και ταύτιση με τη δύναμη, μέσα από ένα ενορχηστρωμένο, από οργανικούς διανοούμενους και ΜΜΕ, παράζ κατασκευασμένων εικόνων και ψευδοαναλύσεων, επιχειρεί να δημιουργήσει την γκριζα, υπό την ηγεμονία του, ενότητα της εποχής.

επιμένων ελληνικά), οπότε και η ζήτηση αυτού του τύπου δεν μπορούσε να αναθερμάνει την εγχώρια παραγωγή. Αντίθετα οποιαδήποτε τέτοια προσπάθεια, οδηγώντας σε αύξηση του κόστους παραγωγής και κατά συνέπεια μείωση της ανταγωνιστικότητας, οδηγούσε είτε σε επιπλέον δυσμένεια κομμάτια του κεφαλαίου, είτε σε φυγή για άλλες περιοχές, όπου το κόστος εργασίας κοινωνικής ενσωμάτωσης θα ήταν χαμηλότερο, με αποτέλεσμα βέβαια την επιπλέον δυσμένεια για την περιοχή η οποία εγκαταλείπεται. Δασμοί και επιδοτήσεις τίθενται με όλο και μεγαλύτερη δυσκολία λόγω των πιέσεων του πανίσχυρου πλέον διεθνούς κεφαλαίου, ενώ η προστασία των τιμών που θα συντηρούσε την εγχώρια παραγωγή δεν έχει πλέον νόημα και πάλι λόγω της κεντρικής σημασίας του διεθνούς ανταγωνισμού.

Υπό το βάρος των κοινωνικών ανταρσιών που παραπάνω περιγράψαμε και λόγω του διεθνούς ανταγωνισμού, ο πληθωρισμός της περιόδου (λόγω μεγαλύτερης αύξησης του κοινωνικού εισοδήματος σε σχέση με την αύξηση της παραγωγής και παρέμβασης στις τιμές των προϊόντων ώστε να αποκαταστήσουν τα αφεντικά τα ποσοστά του κέρδους), συνδυάζεται με στασιμότητα. Ο ιερός κανόνας, της αύξησης του κοινωνικού εισοδήματος αντίστοιχα με την αύξηση του κοινωνικά παραγόμενου προϊόντος, μέσω της παρέμβασης στην προσφορά ή τη ζήτηση, αδυνατεί πλέον να εφαρμοστεί. Ταυτόχρονα ο βαθμός διεθνοποίησης του κεφαλαίου είναι ασύμβατος με το προηγούμενο μοντέλο λειτουργίας, με την έννοια ότι τα μέσα της εξουσίας για έλεγχο της ισορροπίας του συστήματος και πειθάρχησης των εργαζόμενων έρχονται σε αντίθεση με την ίδια την πορεία του καπιταλισμού, ο οποίος πρέπει ή να ανακόψει την πορεία διεθνοποίησης της αγοράς (κάτι που θα οδηγούσε σε εσωτερική καταστροφική σύγκρουση), ή να αλλάξει μοντέλο.

Μαθητευόμενοι μάγοι: οι κοινωνίες απο-αναδιαρθρώνονται

Οι προσπάθειες αποκατάστασης της κερδοφορίας άρχισαν λαμβάνοντας τη μορφή του Ρηγκανισμού και του Θατσερισμού, στις χώρες που πρωτοεμφανίστηκαν, και αντίστοιχες μορφές αλλού. Οι απευθείας σκληρές μάχες ενάντια στα συνδικάτα ήταν ένα βασικό χαρακτηριστικό αυτής της περιόδου, τόσο στις ΗΠΑ (απεργία στην πολιτική αεροπορία) όσο και στη Μεγ. Βρετανία (απεργία ανθρακωρύχων) και αλλού. Η ήττα των μαζικά οργανωμένων μισθωτών βελτίωσε σημαντικά τη θέση του κεφαλαίου, στο βαθμό που ακολουθήθηκε από γενικευμένες περικοπές, άμεσες και έμμεσες, πάνω στο εισόδημά τους. Παράλληλα και εκτός από το κατακερματισμό, την εξατομίκευση και την πειθάρχηση των μισθωτών που ήταν ένα από τα αποτελέσματα της ήττας, η αφομοίωση στοιχείων των εργατικών ανταρσιών (θέλω η δουλειά μου να έχει νόημα θέλω η γνώμη μου να μετράει, δε θέλω να δουλεύω οχτώωρο, δε θέλω να δουλεύω διαρκώς...) έφερε σε πολλούς κλάδους της παραγωγής τη ριζική αναδιάρθρωση των σχέσεων (επέκταση της μαύρης απασχόλησης, ευέλικτη εξειδίκευση, ομάδες ποιότητας), που έκανε ξανά δυνατή την κερδοφόρα ένταξη των εργαζόμενων στην καπιταλιστική μηχανή. Την ίδια στιγμή όλες οι διαιρέσεις μέσα στην τάξη υποθάλπονται και χρησιμοποιούνται για να αποδυναμωθεί κάθε αγώνας αντίστασης, αυτό που στην Ελλάδα αποκαλέστηκε κοινωνικός αυτοματισμός, που καθόλου κοινωνικός και κάθε άλλο παρά αυτοματισμός δεν ήταν.

ΝΕΟΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΙΣΜΟΣ

Ο νεοφιλελευθερισμός εμφανίζεται ως το νέο μοντέλο για τη θεραπεία της κρίσης της καπιταλιστικής κερδοφορίας. Κύριος στόχος του η δραστική μείωση του κοινωνικού ελέγχου στις αγορές, ο οποίος (κοινωνικός έλεγχος) στο προηγούμενο μοντέλο, όπως είπαμε, εκφραζόταν από την κρατική μεσολάβηση στα πλαίσια της σοσιαλδημοκρατικής συναίνεσης και της υπόσχεσης για μέγιστη απασχόληση. Στόχος η απορύθμιση των αγορών (εργασίας, εμπορευμάτων και κεφαλαίου), η εγκατάλειψη δηλαδή του κρατικού ελέγχου σε αυτές τις αγορές, η ιδιωτικοποίηση των κρατικών επιχειρήσεων, η συρρίκνωση του κράτους πρόνοιας και της παρέμβασής του στην οικονομία (κοινωνικός μισθός, μικρότερη φορολογική ψαλίδα). Το κράτος χάνει ένα μεγάλο κομμάτι του αναδιανεμητικού αλλά και μακροχρόνια αναπτυξιακού ρόλου του. Με την απαίτηση των ισοσκελισμένων προϋπολογισμών και της νομισματικής σταθερότητας, σιδερένιου νόμου πλέον της εποχής, γίνεται προσπάθεια ώστε να εξασφαλιστούν οι απαραίτητες συνθήκες τόσο για την ανάπτυξη των διεθνών ροών όσο και για τη μη επιβάρυνση του πιο ανταγωνιστικού τμήματος του κεφαλαίου.

Έτσι το κράτος στρατηγείο της ανταγωνιστικότητας δοκιμάζεται να αντικαταστήσει το κράτος ως συλλογικό εγγυητή του απαιτείται. Εξακολουθεί βέβαια να παρεμβαίνει προστατευτικά, και σε αυτό το μοντέλο, αλλά για να αμβλύνει τις συνέπειες της προσαρμογής στην παγκόσμια αγορά, διατηρώντας ακόμα υπό τον έλεγχο του ζωτικούς τομείς της παραγωγής και των υποδομών της που δεν μπορούν να ιδιωτικοποιηθούν ανταποδοτικά (κομμάτια της περιθάλψης, εκπαίδευσης, έρευνας...). Παράλληλα προσπαθεί να στηρίξει τις εξαγωγικές δραστηριότητες και να βρει αγορές, προωθώντας νέες παραγωγικές δραστηριότητες προσανατολισμένες στην παγκόσμια αγορά. Λόγω άλλωστε και των καινούργιων του λειτουργιών εξαναγκάζεται και σε πληρέστερη γνώση και έλεγχο της εθνικής οικονομίας, ελέγχους στη νομισματική μάζα, στα εισοδήματα της εργασίας, στη ρευστότητα στη συνολική ζήτηση, στις πιστώσεις των επιχειρήσεων και της κατανάλωσης... Συνεχίζει να διατηρεί το μονοπώλιο της βίας, αποτελώντας και σε αυτό το μοντέλο τον ύστατο εγγυητή της καπιταλιστικής κυριαρχίας εάν κάποιοι αγώνες ξεφύγουν από κάποια όρια. Ρόλος ιδιαίτερα σημαντικός σε περιόδους αναδιαρθρώσεων και κρίσης¹⁰.

Νέοι θεσμοί, αλλά και παλαιοί, με διεθνή ή παγκόσμια εμβέλεια (ώστε να είναι ικανοί για τους παραπάνω ελέγχους, αλλά και πιο απομακρυσμένοι από κοινωνικές πιέσεις) αναλαμβάνουν αντίστοιχες αρμοδιότητες με αυτές που περιγράψαμε υποκαθιστώντας το κράτος σε κάποια επίπεδα εκεί που οι νέες συνθήκες το απαιτούν. Η Ε.Ε. είναι ένα τέτοιο παράδειγμα σε υπερεθνικό επίπεδο όπως και οι Κεντρικές Τράπεζες, ΓΚΑΤΤ, (βλ. συμπληρ. κείμενα στο τέλος) ΔΝΤ, Παγκόσμια Τράπεζα που, σε παγκόσμιο επίπεδο, αναλαμβάνουν τον έλεγχο της νομισματικής σταθερότητας, τον έλεγχο του εμπορικού ισοζυγίου, το δανεισμό ή όχι των διάφορων χωρών...

Παράλληλα, και προκειμένου να χτυπηθούν οι εργατικές αντιστάσεις, μια σειρά από τεχνολογικές καινοτομίες παράγονται και, κατορθώνοντας να επικρατήσουν λόγω της υποχώρησης του κοινωνικού ανταγωνισμού, αλλάζουν ολοκληρωτικά το τοπίο στο χώρο της μαζικής παραγωγής και των υπηρεσιών.

Η συνδυασμένη παραγωγή (παραγωγή διαφορετικών προϊόντων από την ίδια γραμμή παραγωγής), η τεράστια αύξηση της ταχύτητας περιστροφής του κυκλοφορικού κεφαλαίου (των λεγόμενων παραγωγικών αποθεμάτων: πρώτων υλών καυσίμων βοηθητικών υλικών που λόγω της δυνατότητας άμεσου συντονισμού με τη ζήτηση που έδωσε η πληροφορική ελαττώθηκε και η ανάγκη της μακράς τους αποθήκευσης), η είσοδος στην παραγωγή νέων και φτηνότερων μηχανών που αυξάνουν την παραγωγικότητα, συνέφεραν για λίγο το μεγάλο ασθενή ποσοστό κέρδους.

Αντίστοιχα η δημιουργία οικονομιών κλίμακας είτε στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης είτε των περιφερειακών ολοκληρώσεων (πράγμα που όπως είπαμε είχε σαν αναγκαία προϋπόθεση τη νομισματική σταθερότητα) έδωσαν μια περαιτέρω προσωρινή δυνατότητα αποκατάστασης της κερδοφορίας.

Η τάση για υπερσυσσώρευση εμφανίζεται με νέες μορφές.

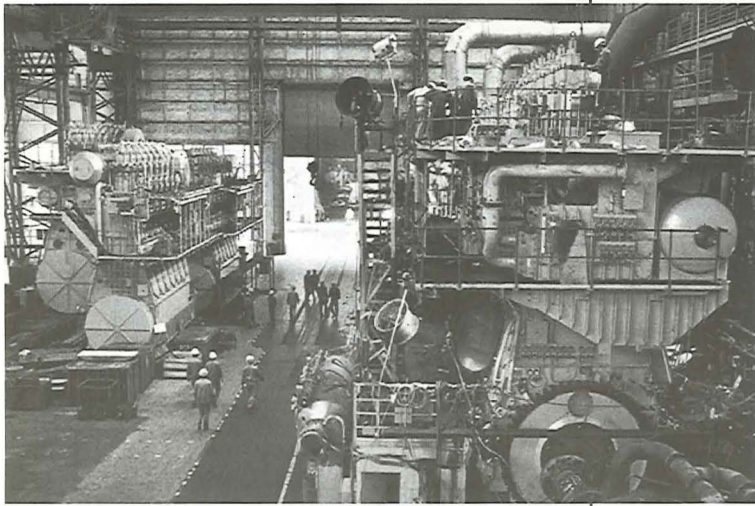
Είδαμε ότι σε όλη την περίοδο 40 - 70 το μοντέλο κοινωνικής ειρήνης απαντούσε στη τάση για υπερσυσσώρευση μέσα από τις αναδιανεμητικές λειτουργίες του κράτους. Στο νέο μοντέλο ανάπτυξης, λόγω της ήττας αυτών των απαντήσεων, η προσπάθεια απάντησης δίνεται μέσα από άλλους δρόμους. Σε αυτό το υπόδειγμα, θεωρητικά, η τάση για υπερσυσσώρευση αντιμετωπίζεται μέσα από την εξαφάνιση του λιγότερο ανταγωνιστικού - πλεονάζοντος κεφαλαίου, την αύξηση της ανεργίας - μείωση της ζήτησης που αφήνει αλώβητα μόνο τα πιο ανταγωνιστικά κεφάλαια¹¹. Αν και αυτή η ανάγκη είναι η ανάγκη του κεφαλαίου συνολικά, διαφορετικές είναι οι ανάγκες κάθε κομματιού του κεφαλαίου ξεχωριστά. Έτσι κάτω από τις συνθήκες του «υπαρκτού» νεοφιλελευθερισμού η υπερσυσσώρευση δημιουργεί αδυναμία παραγωγικών επενδύσεων στην οικονομία. Αυτή με τη σειρά της στρέφει τεράστιους αδιάθετους χρηματικούς όγκους σε περιοχές που δημιουργούν προσδοκίες κερδών (χρηματιστήρια, ακίνητα...), με αποτέλεσμα να δημιουργούνται τεράστιες φούσκες εικονικών περιουσιών μέσω της έκρηξης της ζήτησης για αυτές τις αξίες, που γεννά αυτή η ακριβώς η προσδοκία. Παράλληλα, μια έκρηξη της καταναλωτικής τραπεζικής πίστωσης προσπαθεί να εξυπηρετήσει την ανάγκη των ξεχωριστών κεφαλαίων να συντηρήσουν μια ζήτηση για τα προϊόντα τους. Από αυτές τις φούσκες, αλλά και από την πλήρη σχεδόν εξαφάνιση των αποταμιεύσεων και την έκρηξη της πίστωσης για καταναλωτικά αγαθά, συντηρείται διογκώνεται η υπερσυσσώρευση, δανειζοντας χρόνο επιβίωσης για τα επιμέρους κεφάλαια, κάνοντας ωστόσο όπως θα δούμε και στην συνέχεια ακόμα πιο δύσκολη την απάντηση στην κρίση.

Νέα εμπόδια, νέες ισορροπίες.

Αν και όλες αυτές οι λύσεις δοκιμάστηκαν με επιτυχία στον ένα ή στον άλλο βαθμό, κάτω από το πολιτικό και οικονομικό πρόγραμμα του νεοφιλελευθερισμού, συνάντησαν στη συνέχεια σημαντικότερα εμπόδια στην περαιτέρω εφαρμογή τους. Εμπόδια που κάτω από τις πολλαπλασιαστικές δυνάμεις της κρίσης γίνονται ασφυκτικά. Μια σειρά αγώνων συγκλόνισαν και συγκλονίζουν τόσο τις αναπτυγμένες όσο και τις υποανάπτυκτες περιοχές του πλανήτη. Από τους αγρότες της ΕΕ, λόγω της άρνησής τους να αποδεχθούν τις αλλαγές στην Κ.Α.Π. που φέρνουν οι συμφωνίες του ΠΟΕ, μέχρι τους ακτήμονες αγρότες της Βραζιλίας και τους εξεγερμένους της επαρχίας Τσιάπας στο Μεξικό, από τους βιομηχανικούς εργάτες στη Γερμανία και τους εργαζόμενους στη χαλυβουργία στην Πενσυλβάνια μέχρι τους καταληψίες του εργοστάσιου της Delonghie στη Γαλλία και τους εξεγερμένους των Γκέτο του Λος Άντζελες... πληθώρα κινητοποιούμενων αρνούνται να μετατραπούν σε απαξιούμενο αντικείμενο, θύμα των αλλαγών που οι αναδιρθρώσεις φέρνουν. Αγώνες άλλοτε για τη διατήρηση της ιδιαίτερης θέσης κάποιας κοινωνικής κατηγορίας που χτυπιέται (και είναι κεντρικό το χτύπημα των μεσαίων οικονομικών στρωμάτων που ήταν η βάση της κοινωνικής συναίνεσης¹² της προηγούμενης περιόδου) και άλλοτε απόγνωσης (εξαιτίας του μέγιστου όριου της εξαθλίωσης στην οποία οδηγούνται τα κατώτερα οικονομικά στρώματα) που φαίνεται, δυστυχώς έως τώρα, να ενοποιούνται κάτω από το σύνθημα της προστασίας από το νεοφιλελευθερισμό και την παγκοσμιοποίηση του κεφαλαίου αδιαφορώντας για τη συνολική αμφισβήτηση του υπάρχοντος.

11. Αυτή την περίοδο κρίσης, εκκαθάρισης του κεφαλαίου, πειθάρχησης της εργατικής τάξης μέσω ανεργίας, ακολουθεί η στασιμότητα όπου η μειωμένη βιομηχανική παραγωγή συνεχίζει να συντηρείται πραγματοποιώντας κέρδη για να ακολουθήσει, μέσω τεχνολογικών καινοτομιών και κοινωνικών απο-αναδιρθρώσεων, το ξαναζωντανέμα του κύκλου που θα ξεκινήσει από την παραγωγή μέσω παραγωγής σε ένα τομέα και θα ξαναζωντανέψει, επεκτεινόμενο σε όλους τους κλάδους της οικονομίας (και λόγω του σχετικά μακρού χρόνου κυκλοφορίας των επενδύσεων σε κεφαλαιουχικό εξοπλισμό παραγωγής μέσω παραγωγής) ένα νέο κύκλο ανάπτυξης ο οποίος βέβαια κάποια στιγμή, μέσα στην εκτύλιξή του, θα επανεμφανίσει τη δομική δυσαναλογία μεταξύ παραγωγής και κατανάλωσης.

12. Η μικροαστική συνείδηση ήταν άμεσα συνυφασμένη με το προηγούμενο μοντέλο καθώς μέσω της κατανάλωσης, που ήταν η βασική της αξία, εξυπηρετούσε πλήρως τόσο την ανάγκη για πώληση των εμπορευμάτων - αποφυγή της υπερσυσσώρευσης, όσο και για κοινωνική ειρήνη. Κύριοι φορείς αυτής της συνείδησης (αλλά όχι οι μόνοι) ήταν τα μεσαία οικονομικά στρώματα τα οποία διατηρούνταν σε ένα ικανοποιητικό βαθμό κατανάλωσης ακόμα και όταν ήταν αντιπαραγωγικά, ήταν αυτά συνήθως που παροικούσαν στον γιγαντωμένο κρατικό μηχανισμό και αποτελούσαν μεγάλο κομμάτι των εργαζόμενων. Το χτύπημα του κρατικίστικου μοντέλου ενσωμάτωσης κοινωνικής προστασίας συνεπάγεται και το άμεσο χτύπημα αυτών των στρωμάτων πράγμα που, όπως αναμενόταν, οδήγησε αυτά τα στρώματα σε αγώνες που αποσκοπούσαν στη διατήρηση της προηγούμενης θέσης τους, σε μικροαστικούς αγώνες. Στους ίδιους αγώνες προσανατολιστήκαν και κομμάτια των κατώτερων οικονομικών στρωμάτων καθώς και αυτά, αν και δεν είχαν την αντίστοιχη οικονομική δυνατότητα, είχαν την ίδια συνείδηση. Η αναπόφευκτη ήττα των μικροαστικών αγώνων, ελλείψει κοινωνικά απελευθερωτικών αγώνων, οδηγεί συχνά αυτά τα στρώματα σε αναζήτηση άλλων ενοποιητικών ταυτοτήτων, που να υπόσχονται τη προστασία της ιδιαίτερης θέσης τους, τόσο στην κοινωνική ιεραρχία όσο και στην διανομή. Κάτι που εξηγεί την εμφάνιση των εθνικισμών και των ρατσισμών σε τέτοιο βαθμό στις μέρες μας. Το ερώτημα παραμένει κατά πόσο αυτά τα στρώματα είναι δυνατό να υιοθετήσουν απελευθερωτικά προτάγματα.

13. Αντιδιαστέλλουμε το υπερεθνικό με το διεθνικό κεφάλαιο, θεωρώντας ως υπερεθνικό κεφάλαιο το κεφάλαιο που κατά κύριο λόγο το αφορά ως τόπος παραγωγής και κατανάλωσης των προϊόντων του το έδαφος μιας περιφερειακής ολοκληρώσεως - ΟΝΕ, Ν.Α.Φ.Τ.Α. κλπ - ενώ αντίθετα το διεθνικό κεφάλαιο προσβλέπει μέσα από την απρόσκοπτη ανάπτυξη των διεθνών ροών εμπορευμάτων-κεφαλαίων στην παγκόσμια, κυρίως τριπολική, αγορά.

Η δημιουργία-επέκταση του διεθνικού κεφαλαίου έχει δύο πλευρές. Πρώτον τη γεωγραφική διάσταση της επέκτασής του (παρουσία σε πολλές χώρες) και δεύτερον αυξημένη αλληλοσυνύφανση κεφαλαίων διαφορετικών χωρών η οποία σηματοδοτεί και τη σημαντικότερη πλευρά του. Συγκεκριμένα οι στενές σχέσεις που δημιουργούνται μεταξύ πολυεθνικών τραπεζών και μεγάλων πολυεθνικών εταιριών (για έλεγχο αγορών και απόσπαση υψηλών κερδών) δημιουργούν μια νέα μορφή κεφαλαίου, το διεθνικό κεφάλαιο, στα πλαίσια του οποίου το μεγάλο κεφάλαιο από διάφορες χώρες συνδέεται πιο στενά μεταξύ του μέσω πολυεθνικών επιχειρήσεων και πολυεθνικής ιδιοκτησίας ομίλων, οι οποίοι όλο και περισσότερο αποσπώνται από το εθνικό έδαφος και μετασχηματίζονται σε κοσμοπολίτικούς ομίλους, με κοινά συμφέροντα και στρατηγικές επιδιώξεις σε διεθνή κλίμακα.

Το διεθνικό κεφάλαιο και οι αντίστοιχοι διεθνικοί όμιλοι αποτελούν την «εμπροσθοφυλακή», δηλ. το πιο δραστήριο και επιθετικό τμήμα του σύγχρονου κεφαλαίου, το οποίο παίζει αποφασιστικό ρόλο στις διαδικασίες διεθνοποίησης και ολοκλήρωσης των εθνικών οικονομιών και το οποίο επιδιώκει να ρυθμίσει τις διεθνείς σχέσεις (οικονομικές και πολιτικές) με βάση τα δικά του ιδιαίτερα συμφέροντα, κάτω από τη δική του ηγεμονία. Βέβαια οι επιδιώξεις του συναντούν αντιδράσεις άλλων μεριδίων του κεφαλαίου, που απορρέουν από τις αντιφατικές επιδιώξεις «εθνικών», «υπερεθνικών» και «διεθνικών» ομίλων, καθώς και του εθνικού κράτους και των πολυεθνικών εταιριών οι οποίες εκδηλώνονται στους ανταγωνισμούς και ταυτόχρονα στην αμοιβαία προσέγγιση, τόσο μεταξύ «εθνικών», «υπερεθνικών» και «διεθνικών» ομίλων, όσο και μεταξύ των τριών καπιταλιστικών κέντρων (Η.Π.Α., Ε.Ε., Ιαπωνία).

Η «διεθνική» του εκδοχή λοιπόν εκφράζει τις «αυθόρμητες» διαδικασίες διεθνοποίησης του κεφαλαίου, ενώ η «υπερεθνική» τις διακρατικές - θεσμικές ρυθμίσεις, οι οποίες σε συνθήκες ολοκλήρωσης (τύπου Ε.Ε.) οδηγούν στην «οικονομική και νομισματική ενοποίηση» και σε ένα είδος ομοσπονδιακής υπερεθνικής κρατικής συγκρότησης, όπου η αποδυνάμωση των εθνικών κέντρων συνοδεύεται, αντίστοιχα, από την βαθμιαία ενίσχυση των υπερεθνικών οργάνων πολιτικής διεύθυνσης.

Παράλληλα μεγάλα κομμάτια του εθνικού και υπερεθνικού κεφαλαίου¹³, αν και έβλεπαν με συμπάθεια το χτύπημα του κόστους κοινωνικής ενσωμάτωσης που έφερνε ο νεοφιλελευθερισμός, εντούτοις ασφυκτούσαν με τις συνακόλουθες αλλαγές που έφερνε αυτό το μοντέλο. Η απώλεια, σταδιακή ή αυτόματη, όλων των μορφών προνομίων που απολάμβανε (δασμοί, ποσοστώσεις, έμμεσες και άμεσες επιδοτήσεις, προνομιακή πρόσβαση σε διαγωνισμούς κλπ), το έφερναν συχνά στα πρόθυρα της εξαφάνισης, σε μια ανοικτή ή υπόγεια δηλαδή σύγκρουση με το κυρίαρχο οικονομικό υπόδειγμα. Η κλιμάκωση της υπερσυσσώρευσης, που κυριολεκτικά φωτογράφησε τα μη ανταγωνιστικά από αυτά τα κεφάλαια ως πλεονάζοντα, έφερε τα πράγματα στα όρια τους. Αντίστοιχα, μεγάλα κομμάτια του πολιτικοσυνδικαλιστικού μηχανισμού και της γραφειοκρατίας με εδαφικοποιημένα συμφέροντα αισθάνονται τις βάσεις διατήρησης της ιδιαίτερης κοινωνικής τους θέσης να τρίζουν (μιας και η διατήρηση των προνομίων τους περνάει μέσα από τη διατήρηση μιας ιεραρχημένης κοινωνικής πυραμίδας, οικονομικά και κοινωνικά ενσωματωμένης, ενσωμάτωση που ο νεοφιλελευθερισμός έβαζε σε βαθιά κρίση). Είτε λοιπόν με τη μορφή τάσεων στα μαζικά δημοκρατικά κόμματα, είτε ακόμα και με τη μορφή κομμάτων με αντιπαγκοσμιοποιητικά προγράμματα, δημιουργήθηκε μια ακόμη πηγή προσκομμάτων στο νεοφιλελεύθερο σχέδιο (εδώ θα μπορούσαμε να γεμίσουμε σελίδες με πολλές από τις μικρές νίκες αυτών των τάσεων).

Μια κάθετη συσσωμάτωση (κομματιών του κεφαλαίου, του πολιτικού μηχανισμού των συνδικαλιστικών ηγεσιών και των πελατειών τους) λοιπόν, με αντίστοιχες πολιτικές εκφράσεις αρχίζει να δημιουργείται. Προστασία για το εθνικό υπερεθνικό κεφάλαιο στο εσωτερικό των κρατών ή των περιφερειακών ολοκληρώσεων (ολοκληρώσεις που διαθέτουν υπερεθνικά πολιτικά όργανα αποφάσεων - συμβούλια υπουργών, πρωθυπουργικές συνδιασκέψεις...), με αντίστοιχη προστασία για την ντόπια κοινωνία (όταν και για όσο χρονικό διάστημα η περίπτωση το απαιτεί), προσπάθεια για προνομιακή πρόσβαση σε άλλες αγορές, ενάντια στους ανταγωνιστές τους, εμπορικοί πόλεμοι... σκληρό που σε αντίστοιχες ιστορικές περιόδους κρίσης οδήγησε ακόμα και σε παγκόσμιες πολεμικές συγκρούσεις. Συσσωματώσεις σε έντονο ανταγωνισμό με κομμάτια του διεθνούς χρηματικού και βιομηχανικού κεφαλαίου (τα οποία επιθυμούν την κατά το δυνατόν ταχύτερη και κατά γράμμα νεοφιλελευθεροποίηση κάθε γωνιάς του πλανήτη) καθώς και με αντίστοιχες κάθετες συσσωματώσεις στο εσωτερικό άλλων κρατών ή περιφερειακών ολοκληρώσεων. Διεθνές χρηματικό και βιομηχανικό κεφάλαιο το οποίο ασκώντας ανοικτές πιέσεις στις κυβερνήσεις μέσω του δανεισμού υπαγορεύει τους ισοσκελισμένους προϋπολογισμούς, τη δημοσιονομική σταθερότητα και την ανάπτυξη του διεθνούς εμπορίου ενώ, έχοντας παράλληλα επενδύσει τεράστια ποσά σε μακροπρόθεσμες επενδύσεις που επεκτείνονται σε όλα τα σημεία του πλανήτη είναι ανοικτά ενάντια σε αποδιαιρρωτικές εντάσεις μεταξύ των κυρίων πόλων της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας. Μια παγκόσμια καπιταλιστική ειρήνη δηλαδή, εξίσου φονική (αν και με διαφορετικό τρόπο) με την πιθανή εξέλιξη του προστατευτικού σχεδίου. Το αποτέλεσμα αυτού του ανταγωνισμού της ιδιαίτερης ισχύος αυτών των δυνάμεων - συμμαχίας καθορίζει σε μεγάλο βαθμό και το βαθμό νεοφιλελευθεροποίησης κάθε περιοχής αλλά και κάθε περιόδου.

Οι εκκαθαριστικές λειτουργίες, που πρέπει να μπου σε λειτουργία για να συνεχίσει η μηχανή του κεφαλαίου να αναπτύσσεται, συναντούν και μια σειρά από προβλήματα που δημιούργησαν οι προαναφερθείσες φούσκες αξιών - έκρηξη της πίστης. Έτσι μια προσπάθεια εκκαθάρισης των λιγότερο ανταγωνιστικών κεφαλαίων έχει πάντα το φόβο ενός βίαιου ξεφουσκώματος των αξιών της φούσκας, που με τη σειρά του θα δημιουργήσει ένα αρνητικό ισολογισμό αποταμίευσης στα νοικοκυριά που θα μπλοκάρει τη ζήτηση, αλλά και θα συμπαρασύρει μεγάλο κομμάτι του τραπεζικού, που έχει δημιουργήσει τον δανεισμό με εγγύηση αυτές τις διογκωμένες αξίες, και συνακόλουθα του βιομηχανικού (μιας και αποτελούν ένα ενιαίο στις περισσότερες περιπτώσεις σύμπλεγμα) κεφαλαίου.

Αυτοί οι πολλαπλασιαστές των δυσχερειών της εκκαθάρισης μας κάνουν να πιθανολογήσουμε και τον ιδιαίτερα βίαιο χαρακτήρα που θα λάβει η απρόσκοπτη συνέχιση της λειτουργίας του κεφαλαίου και υπό το νεοφιλελεύθερο υπόδειγμα.

ΤΟ ΚΙΝΗΜΑ ΤΗΣ ΑΝΤΙΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ

Πώς φτάσαμε ως εδώ.

Οι κοινωνικοί αγώνες της δεκαετίας του '60, οι οποίοι πήραν τη μορφή τόσο εργατικών διεκδικητικών αγώνων όσο και αγώνων αμφισβήτησης του πλαισίου ανισότητας και αδικίας, διεξάγονταν μέσα σε ένα πλαίσιο συνολικότερης αμφισβήτησης του καπιταλισμού. Η ήττα του ριζικά ανατρεπτικού λόγου, η αφομοίωση των κοινωνικών αγώνων με την μετατροπή τους σε οικονομικά ικανοποιούμενες διεκδικήσεις, η ένταξη του αμφισβητησιακού λόγου στα κυρίαρχα πολιτικά προγράμματα οδήγησε στη νέα κατάσταση, μέσα από την οποία προέκυψε και το κίνημα ενάντια στην παγκοσμιοποίηση, και η οποία χαρακτηρίζεται από μια διπλή απώλεια: τόσο της αντιθεσμικής (συλλογικής ή ατομικής) δράσης όσο και της αμφισβήτησης του υπάρχοντος και πολύ περισσότερο του οράματος για μια άλλη κοινωνία.

Όσον αφορά στις εργατικές διεκδικήσεις πρώτα, η ατομική διαπραγμάτευση είναι πλέον το καθεστώς σχεδόν σε κάθε εργασιακή κατηγορία. Ελάχιστοι από τους εργαζόμενους αναζητούν μια συλλογική δράση και όχι ένα ατομικό βόλεμα στο πλαίσιο της «συνεργασίας» με την επιχείρηση και την «αξιοκρατική» αναρρίχηση σε αυτήν. Όσον αφορά στους ευρύτερους κοινωνικούς αγώνες, αμφισβήτησης του πλαισίου ανισότητας και αδικίας, είναι και εδώ φανερό μια σαφής υποχώρηση όλων των κινημάτων τα οποία αφού δεν κατόρθωσαν την ανατροπή του υπάρχοντος συνετέλεσαν στην εξαλλαγή του μέσα από την αφομοίωσή τους ενώ τα «στελέχη» τους εμφανίζονται σήμερα να κατέχουν υψηλά πόστα στις βαθμίδες της εξουσίας. Η αμφισβήτηση της επιστήμης μετατράπηκε σε επιστήμη της αμφισβήτησης και ο φεμινισμός ή η οικολογία, για παράδειγμα, από άξονες ριζοσπαστικής αμφισβήτησης εξελίχθηκαν σε άξονες του πολιτικού λόγου των αφεντικών με αποτέλεσμα όποιος πάει να ασχοληθεί με προβλήματα γύρω από αυτά τα θέματα (στα οποία η αφομοίωση λίγα πρόσφερε) να θεωρείται από αφελής έως ύποπτος.

Σε όλες τις περιπτώσεις απουσιάζουν η αμφισβήτηση και τα οράματα της προηγούμενης περιόδου τα οποία θεωρούνται πλέον μάταια, τόσο λόγω της ήττας των κινημάτων της δεκαετίας του '60, όσο και λόγω της διαρκούς οπισθοχώρησης των συλλογικών αγώνων που μόλις παρουσιάσαμε. Η κατάρρευση του υπαρκτού οδήγησε ακόμα και αυτούς που έβλεπαν σε αυτόν μια διαφορετική προοπτική να δεχτούν το «τέλος της ιστορίας» ενώ πλέον θεωρείται τουλάχιστον γραφικότητα η οποιαδήποτε αναφορά στο όραμα για μια κοινωνία χωρίς κυριαρχία και εκμετάλλευση.

Παράλληλα ο παραδοσιακός συνδικαλισμός χάνει την αξιοπιστία του καθώς η αδυναμία του να εγγυηθεί την «αύξηση των μισθών παράλληλα με την αύξηση της παραγωγικότητας», όπως την προηγούμενη περίοδο, αποκαλύπτει την αδυναμία του για δυναμικές και ουσιαστικές διεκδικήσεις αλλά και την καθεστωτική του διάσταση καθιστώντας τον διπλά αναξιόπιστο. Στην αναξιόπιστη συμπεριφορά του όλο το χώρο της παραδοσιακής αριστεράς, που τον έλεγχε, ο οποίος αδυνατεί πλέον και αυτός να εκφράσει μεσολαβήσει τον κοινωνικό ανταγωνισμό¹⁴. Και το θέμα είναι ότι ο ανταγωνισμός συνεχίζει να υπάρχει, όση και να είναι η περί του αντιθέτου ρητορεία.

Το κίνημα της αντιπαγκοσμιοποίησης

Ιδιώτευση, αφομοίωση, πλήρης υποχώρηση των πολιτικά απελευθερωτικών προταγμάτων στους αγώνες των εκμεταλλεόμενων, απώλεια θεσμικού ρόλου και πλήρης αναξιόπιστία των πολιτικών - συνδικαλιστικών μεσολαβήσεων, σε μια περίοδο που η άρνηση της περαιτέρω εκμετάλλευσης των κοινωνιών γενικεύει την κρίση, όλα αυτά αποτελούν το σκηνικό που συνθέτει την εμφάνιση και την άνοδο του κινήματος ενάντια στην παγκοσμιοποίηση. Η λειτουργία που έρχεται να ικανοποιήσει είναι αυτή της συνάντησης δύο αναγκών: τόσο αυτής της ανασύστασης του χώρου της οργανωμένης μεσολάβησης (κάτι για το οποίο είναι αναγκαία ένας νέος πολιτικός - καθεστωτικός ορίζοντας και μια αντίστοιχη οργάνωση), όσο και αυτής των θιγόμενων από το νεοφιλελευθερισμό και την κρίση κοινωνικών στρωμάτων που τρομάζοντας από το έργο του συνολικού κοινωνικού μετασχηματισμού αναζητούν λύσεις που δε θα θίγουν τις κυριαρχικά δομημένες σχέσεις. Η επανίδρυση δηλαδή της αριστεράς, της τελευταίας διεξόδου της κυριαρχίας και της εκμετάλλευσης.

Στις απαρχές του βοηθείται σημαντικά από την πολιτική ηγεσία του EZLN, στην επαρχία Τσιάπας στο Μεξικό και τον ποιητικό, φαινομενικά ριζοσπαστικό, λόγο του subcomandante Marcos που τόσο καλά ήξερε να "χειρίζεται" τα media αλλά και, όπως φάνηκε στη συνέχεια, όχι μόνο αυτά. Η αυθόρμητη αλληλεγγύη στους εξεγερμένους στην Τσιάπας που εκφράστηκε από εκατομμύρια ανθρώπων και δεκάδες οργανωμένων και ανατρεπτικών συλλογικοτήτων μετατράπηκε σε αλληλεγγύη στον αγώνα των Ζαπατίστας και αποτέλεσαν εύφορο έδαφος για το κίνημα της αντιπαγκοσμιοποίησης. Όπλα, αντάρτες, επιδρομές, απαλλοτριώσεις, ανυπακοή στην αριστερή κυβέρνηση του Μεξικό ήταν ένα πολύ καλό εφελκυστικό για διαγαλαξιακές συναντήσεις ενάντια στην παγκοσμιοποίηση. Το φόντο που όλοι οι ειδικοί της μεσολάβησης περίμεναν αλλά και προσπαθούσαν να δημιουργήσουν για την επανεμφάνιση στο προσκήνιο ενός υποτιθέμενου πολιτικού διάλογου, του ορίζοντα που προαναφέραμε, πάνω στον οποίο μπορεί πλέον να εδραιωθεί ένας πολιτικός χώρος που δε θα είναι ή καλύτερα που δε θα μοιάζει καθεστωτικός, που θα αμφισβητεί το υπάρχον πλαίσιο και δη αυτό της παγκοσμιοποίησης και άρα θα μπορεί και να εκφράσει τις όποιες ευρύτερες ανησυχίες. Το άλλοθι για την ανάκτηση της χαμένης αξιοπρέπειας της οργανωμένης μεσολάβησης.

Κύριο χαρακτηριστικό του η... έλλειψη χαρακτηριστικών και η αποδοχή της ήττας. Η αντίθεση στην παγκοσμιοποίηση και η άνευ όρων αποδοχή των αντιστάσεων σε αυτήν ως θετικών, είναι τα δύο μόνο «κριτήρια» που αρκούν για να χαρακτηριστεί, οτιδήποτε, κομμάτι αυτού του κινήματος. Η χαλαρότητα αυτή δεν αντανakλά κάποια έλλειψη, ούτε πρόκειται για κάποιο λάθος αλλά πηγάζει από την ίδια την αντίληψη για τη μορφή και το περιεχόμενο των αγώνων που είναι δυνατόν και πρέπει να δοθούν στην περίοδο. Πηγάζει από την αποδοχή της ήττας, από τη διάχυση στις κοινωνίες, της πίστης ότι δεν είναι δυνατό να υπάρξει άλλη κοινωνία πέρα από την καπιταλιστική. Για αυτό άλλωστε δεν έχουν πια νόημα και διαφωνίες γύρω από την ιεραρχία, την εξουσία και γενικά όλα τα ζητήματα που πηγάζουν από το όραμα για μια άλλη κοινωνία (διαφωνίες που τόσο δόνησαν αλλά και πόλωσαν κομμάτια της κοινωνίας αλλά και τις διάφορες πολιτικές τάσεις της αριστεράς την προηγούμενη περίοδο). Απαλλαγμένοι από το βάρος που τους προκαλούσε η κληρονομιά του οράματος για σταθικές κοινωνίες μπορούν πλέον απροκάλυπτα να πουν, οι ειδικοί της μεσολάβησης, πως το μόνο που έχει νόημα είναι να δώσουμε τέτοιους αγώνες που, ενάντια στην παγκοσμιοποίηση, θα βελτιώνουν τον καπιταλισμό ή τουλάχιστον την κατάσταση μας μέσα σε αυτόν: ενάντια στη μεγάλη φτώχεια δηλαδή, τις μεγάλες οικολογικές καταστροφές, κλπ υπέρ «ενός άλλου κόσμου που είναι εφικτός». Μπορούν πλέον να εμφανιστούν ενωμένοι, καθώς δεν είναι σημαντικές οι διαφορές τους ώστε να τους χωρίζουν και, με το χαλαρό οργανωτικό το οποίο κατεχορήν υιοθετούν (μπορεί ο καθένας να είναι κομμάτι αυτού του κινήματος ανεξάρτητα με το σε ποιο forum ανήκει) μπορούν να δώσουν μια παγκόσμια διάσταση στο νέο κίνημα ώστε να μπορεί και αυτό να είναι συμβατό με την περίοδο. Όλα αυτά αποκρυσταλλώνονται σε αιτήματα για θεσμικές, πάντα σε καπιταλιστικά πλαίσια, αλλαγές όπως αυτά της επιστροφής στο προηγούμενο μοντέλο, αυτό του κρατικού παρεμβατισμού, ή στο μοντέλο μιας παγκόσμιας σοσιαλδημοκρατίας κ.ά. Τώρα βέβαια στο ερώτημα (και αυτό είναι το πιο απλό και πρώτο ερώτημα που ο καθένας θα έθετε) αν είναι δυνατό να γίνουν όλα αυτά τα οποία υπόσχονται, χωρίς την ανατροπή του ίδιου του καπιταλισμού¹⁵, την απάντηση μας τη δίνουν τα ίδια τα αφεντικά τα οποία δε χάνουν την ευκαιρία να πριμοδοτούν τέτοιας μορφής εγχειρήματα βλέποντας σε αυτά μια πολιτική εφεδρεία για την κρίση.

Είναι φανερό επίσης ότι μέσα σε αυτό το πλαίσιο χωράνε οι πάντες: από σταλινικούς μέχρι οικολόγους και φεμινίστριες, από εθνικιστές και Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις μέχρι αντιεξουσιαστές και βέβαια κάθε τάση του συνδικαλισμού αλλά και των κομμάτων που διατηρούν ένα, έστω και χαλαρό, αντιπαγκοσμιοποιητικό προφίλ (στα πλαίσια των κάθετων συσσωματώσεων που προηγούμενως αναφέραμε). Και όντως αυτή είναι η σύνθεση του κινήματος που περιγράφουμε. Πρόσφατα μας προέκυψε και ολόκληρη κυβέρνηση, αυτή του Λούλα στη Βραζιλία ενώ στο Ναύπλιο φάνηκε ότι ακόμα και οι μπάποτι μπορεί να αποτελέσουν κομμάτι αυτού του κινήματος. Μέσα από τις γραμμές του κατορθώνει να εκφράσει, εκτός από τους οργανωμένους χώρους και μεγάλα κομμάτια των εκμεταλλεόμενων (Γάλλοι αγρότες, Ιταλοί βιομηχανικοί εργάτες...) Έχει μικρή σημασία να διερευνήσουμε το ποιες είναι ακριβώς οι θέσεις του κάθε χώρου ξεχωριστά καθώς αυτό που θεωρούμε ότι κυριαρχεί είναι η συνύπαρξη όλων αυτών των χώρων στο πλαίσιο που περιγράψαμε. Αυτό που έχει σημασία είναι η επίδραση που έχει το κίνημα αυτό πάνω στους εκμεταλλεόμενους και αυτή είναι η δημιουργία της σύγχυσης και με αυτό τον τρόπο (αλλά και με άλλους) η αναπαραγωγή της λογικής της ήττας. Η συνύπαρξη μέσα στους ίδιους αγώνες ολοφάνερα συγκρουόμενων όχι μόνο απόψεων αλλά και συμφερόντων (οι εργάτες με τα αφεντικά τους, οι υποτελείς με τις κυβερνήσεις τους) εξισώνει κάθε διαφορά και αντίθεση κάνοντάς τα όλα να μοιάζουν ίδια. Προκαλεί τη σύγχυση γύρω από το τι έχει νόημα και ποια μπορεί να είναι η ουσία, ενώ ταυτόχρονα αναπαράγει τη λογική της ήττας καθώς βέβαια μέσα σε αυτό το πλαίσιο καμία λογική συνολικής αμφισβήτησης δεν μπορεί

14. Τις λίγες φορές που καταφέρνει να μεσολαβήσει τα προβλήματα του κοινωνικού ανταγωνισμού, συνήθως εκεί όπου αυτά παίρνουν πιεστικές διαστάσεις, αυτό γίνεται και πάλι με πολύ περιορισμένα υλικά αποτελέσματα με συνέπεια είτε, συνήθως, την επιπλέον ιδιώτευση απογοήτευση, είτε την εμφάνιση αγώνων έξω, και ενάντια πολλές φορές, σε κάθε μορφή μεσολάβησης (για παράδειγμα L.A., Αλβανία, Αργεντινή...).

15. Με βάση τη δομικότητα των αιτίων μετάβασης από το σοσιαλδημοκρατικό μοντέλο στο νεοφιλελεύθερο πιστεύουμε ότι δεν είναι δυνατή μια ομαλή τουλάχιστον, αν όχι σε καμιά περίπτωση, μετάβαση σε μοντέλα αυξημένου προστατευτισμού. Μόνο καταστάσεις πλήρους κοινωνικής κατάρρευσης απειλητικές και για την ίδια την ύπαρξη του καπιταλισμού θα μπορούσαν ίσως να οδηγήσουν σε τέτοιες αλλαγές. Για τον ίδιο λόγο πιστεύουμε ότι ένα στοιχείο υπέρ των ριζοσπαστικών ουτοπικών αγώνων σήμερα είναι ότι πλέον αυτοί είναι (πέρα από ούτως ή άλλως πιο ουσιαστικοί) και περισσότερο ρεαλιστικοί από τους ρεφορμιστικούς των οποίων οι ήττες είναι πολλές και μεγάλες οδηγώντας τον κόσμο σε ακόμα πιο βαθιά απογοήτευση και ιδιώτευση.

να έχει νόημα. Το έδαφος είναι καλοστρωμένο για τους μεταμοντέρνους συνδικαλιστές. Η αναπαραγωγή της λογικής της ήττας, η αναπαραγωγή της σύγχυσης, η αναπαραγωγή της μεσολάβησης - χειραγώγησης.

Οι αγώνες διατήρησης του κοινωνικού κεκτημένου, της τιμής του εμπορεύματος εργατική δύναμη, που δίνονται αυτήν την περίοδο, στρέφονται παραδοσιακά προς τους μεσολαβητές αυτού του εμπορεύματος, συνδικαλιστές και πολιτικούς ή, στην ανάγκη (γιατί η καπιταλιστική κρίση είναι και κρίση των μεσολαβήσεων), «δημιουργούν» αυτούς που περιγράψαμε. Στο βαθμό που αυτά τα κινήματα δε στρέφονται ενάντια στον καπιταλισμό ως κοινωνική σχέση, ενάντια στην εργασία ως εμπόρευμα, στο βαθμό που μέσα στους αγώνες δεν παράγονται προτάγματα ριζικού μετασχηματισμού αυτού του κόσμου, (χωρίς να ξεχνάμε βέβαια ότι εμποδίζονται συστηματικά) το να ενοποιηθούν κάτω από μια ιμπεριαλιστική - προστατευτική πολιτική ατζέντα (ή και από μια αντίστοιχη νεοφιλελεύθερη) δεν θα είναι κάτι το περίεργο.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΚΙΝΗΜΑΤΑ ΕΝΑΝΤΙΑ ΣΤΗΝ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΤΡΕΠΤΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ.

Οπλισμένοι με ειρωνεία και υπομονή

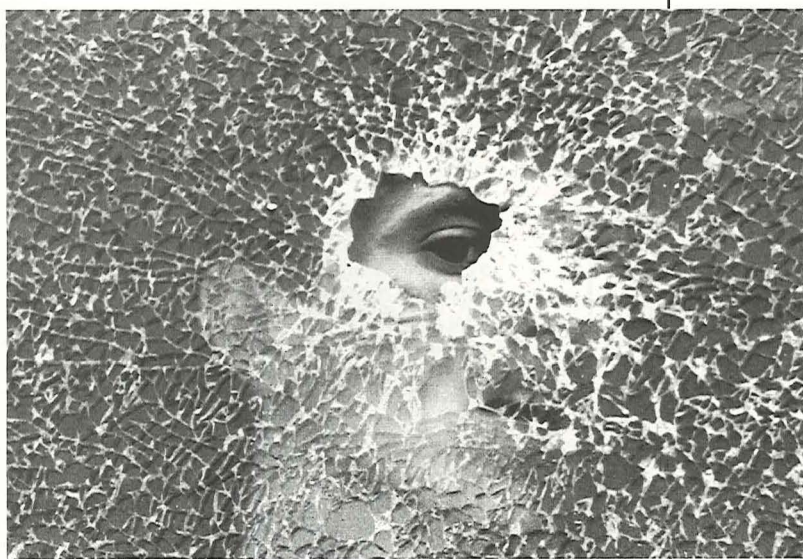
Η παλιά κλασική κουκουέδικη ανάλυση, ξαναζεσταμένη και ελαφρώς φτιασιδωμένη αντιεξουσιαστικά, ξαναχτυπά: ο καπιταλισμός έχει πάρει την κυρίαρχη μορφή των «μονοπωλίων» και του «ιμπεριαλισμού» (όπως ισχυρίζονται οι κουκουέδες) ενώ, στην αντιεξουσιαστική version, του ενοποιημένου παγκόσμιου καπιταλισμού - νεοφιλελευθερισμού. Τα πράγματα από δω και μετά είναι απλά με διάφορες παραλλαγές που δεν αλλοιώνουν την ουσία. Η πάλη ενάντια στον καπιταλισμό είναι πάλη ενάντια στα μονοπώλια και τον ιμπεριαλισμό ή τον νεοφιλελευθερισμό, και για αυτό κάνεις τις αντίστοιχες πολιτικές συμμαχίες, ή μπαίνεις σε αυτές μιας και η εξάρθρωση της μορφής νεοφιλελευθερισμός θα σημάνει και την εξάρθρωση του καπιταλισμού (έμπορε και μικροβιοτέχνη χρόνια πολλά, με την ηγεσία βεβαίως - βεβαίως της εργατικής τάξης ή της αντιεξουσίας). Το ότι το κεφάλαιο είναι πάνω από όλα μια κοινωνική σχέση που μετατρέπει την εργασία σε διαχωρισμένη δραστηριότητα - εργατική δύναμη, την εργατική δύναμη σε εμπόρευμα και που έτσι παράγει όλες τις ιστορικές μορφές αυτού του κόσμου και όλες τις κρίσεις του, είναι ένα ζήτημα δευτερεύον για αυτές τις αναλύσεις, όπως επίσης δευτερεύουσα είναι η τεράστια ικανότητα μεταμορφώσεων αυτού του συστήματος διατηρώντας ανεπηρέαστο τον εκμεταλλευτικό πυρήνα του. Οι κοινωνικοί μηχανολόγοι διευθυντές της μεσολάβησης θα οργανώσουν αλλιώς τα πράγματα, μη στενοχωριέστε για αυτό, η επίθεση ενάντια σε αυτήν την κοινωνική σχέση μπορεί κάλλιστα να αναβληθεί.

Η πραγματικότητα της παγκοσμιοποίησης - νεοφιλελευθερισμού από τη μια, αλλά και της εδαφικοποίησης προστατευτισμού από την άλλη, με λίγα λόγια της κυριαρχίας του καπιταλισμού σε όλες τις μορφές του, γεννάει διαρκώς και παντού στον κόσμο θύματα. Σε τι διαφέρουν δηλαδή οι αποκλεισμένοι από το διεθνές εμπόριο υφαντουργοί στον Τρίτο κόσμο (λόγω της συμφωνίας πολυινών που προστατεύει το Δυτικό κεφάλαιο - εργασία στο συγκεκριμένο τομέα) και οι απολυμένοι της χαλυβουργίας στη νοτιοανατολική Ασία λόγω της προστασίας της χαλυβουργικής βιομηχανίας στην Αμερική από την κυβέρνηση Μπους, από τους απολυμένους, λόγω της παγκοσμιοποίησης, εργάτες των λιγότερο εκσυγχρονισμένων βιομηχανιών του Δυτικού κόσμου; Οι νεκροί από πρέζα και ψυχοφάρμακα στις καλά προστατευόμενες χώρες από τους νεκρούς από αστία στον πρώην τρίτο κόσμο; Εάν η αναλυτική μας προσέγγιση συνοψίζεται στο ένας είναι ο εχθρός ο νεοφιλελευθερισμός, είναι φανερό ότι θα πρέπει να δικαιολογήσουμε την ύπαρξη κάποιων από τα παραπάνω θύματα.

Τουλάχιστον σε αυτές τις αντιλήψεις είναι ξεκάθαρη μια πολιτική λογική. Απέναντι στην κεντρική (για αυτούς) αντίπαλη μορφή παγκοσμιοποίησης νεοφιλελευθερισμός αντιπαραθέτουν ένα πολιτικό μέτωπο εναντίωσης που θα ενοποιήσει, καταθέτοντας δυναμικά την πολιτική του εναντίωση στις μεγάλες μαζώσεις των «αντιπάλων», και με την παρέμβαση των αντιεξουσιαστών, θα ριζοσπαστικοποιήσει τη διάχυτη κοινωνική αγανάκτηση. Το ίδιο βέβαια δεν συμβαίνει με μια άλλη κατηγορία τα πολιτικά αντιεξουσιαστικά φρικιά. Για αυτούς το πολιτικό περιεχόμενο των αντιπαγκοσμιοποιητικών δράσεων παραμένει δευτερεύον, ενώ αναδεικνύεται σε πρωτεύον ζήτημα η συνάντηση (to know us better ή του νόου ας μπέττε) των «ριζοσπαστών», καθώς και η ζύμωση με τον κόσμο που κινητοποιείται σε αυτές τις μεγάλες μαζώσεις. Το ότι βέβαια αυτός ο κόσμος που κινητοποιείται δεν είναι γενικά η κοινωμία ή οι εκμεταλλεζόμενοι αλλά η οργανωμένη βάση και η περιφέρεια των αριστερών, αριστερίστικων και νεοαριστερίστικων γκρουπούσκουλων και των συνδικαλιστικών τους φορέων που (ιδιαίτερα σε αυτές τις στιγμές που κανένας κοινωνικός αλλά μόνο πολιτικός αγώνας δίνεται) βρίσκεται συντεταγμένη πίσω από τις ηγεσίες της δεν έχει επίσης καμιά σημασία. Η πανηγυρτζήδικη «λογική» της ουράς, με αντιεξουσιαστικό ένδυμα, σκορπίζοντας εκκωφαντικά τη σύγχυση σε όλο της το μεγαλείο.

Περί εξαιρέσεων: Στην προσπάθεια μας να περιγραφούν οι γενικές τάσεις αυτών των φαινομένων κάποιες σχηματισμένες ίσως αδικούν κάποιους συντρόφους που συμμετέχουν σε γεγονότα τύπου Γένοβας, μη θέλοντας ωστόσο να καταγραφούν ως τάση του κινήματος της αντιπαγκοσμιοποίησης, αλλά που θεωρούν αυτές τις κινητοποιήσεις ευκαιρία(!!!) για ανατρεπτική εκτρεπτική δράση. Νομίζουμε ότι ο φετιχισμός της μορφής κυριαρχεί πάνω στο πόσο πραγματικά εκτρέπονται τα περιεχόμενα, η παραπάνω δε ανάπτυξη αυτής της συζήτησης ξεφεύγει τους στόχους και τις φιλοδοξίες αυτού του κειμένου.

Αντί λοιπόν μέσα στους μερικούς αγώνες να εμφανίζεται, από ριζοσπαστικές μειονότητες, ένας τρίτος πόλος που να διαχέει ερμηνείες και να προπαγανδίζει τις ανάγκες ριζικού μετασχηματισμού αυτού του κόσμου, αντί για αυτό, μπροστά στην κρίση και τις ραγδαίες αλλαγές που αυτή φέρνει, η ανυπομονησία γεννάει τον ομορτισμό. Η βεβαιότητα του ότι υπάρχει χώρος και για τις αντιεξουσιαστικές απόψεις μέσα σε ό,τι κινείται, του ιδιαίτερου για κάθε τάση πολιτικού ραντεβού με την ιστορία, κατέστρεψε συχνά

άτομα και ομαδοποιήσεις με πραγματικά αρνητικές διαθέσεις για αυτόν τον κόσμο. Η εξαφάνιση δε ενός λόγου ριζικά αντισυστημικού ή μετατροπή του σε μια ακόμα τάση της αντιπαγκοσμιοποίησης είναι και η εξαφάνιση ενός ριζικά ανατρεπτικού σπόρου, η ολοκληρωτική ήττα της μόνης ελπίδας για ένα ριζοσπαστικό ξεπέρασμα αυτού του κόσμου.

Έτσι ένας χώρος ολόκληρος φαίνεται να μετατρέπεται σε αντιεξουσιαστική συνιστώσα της καθεστωτικού κινήματος της αντιπαγκοσμιοποίησης.

Καμία ανακωχή.

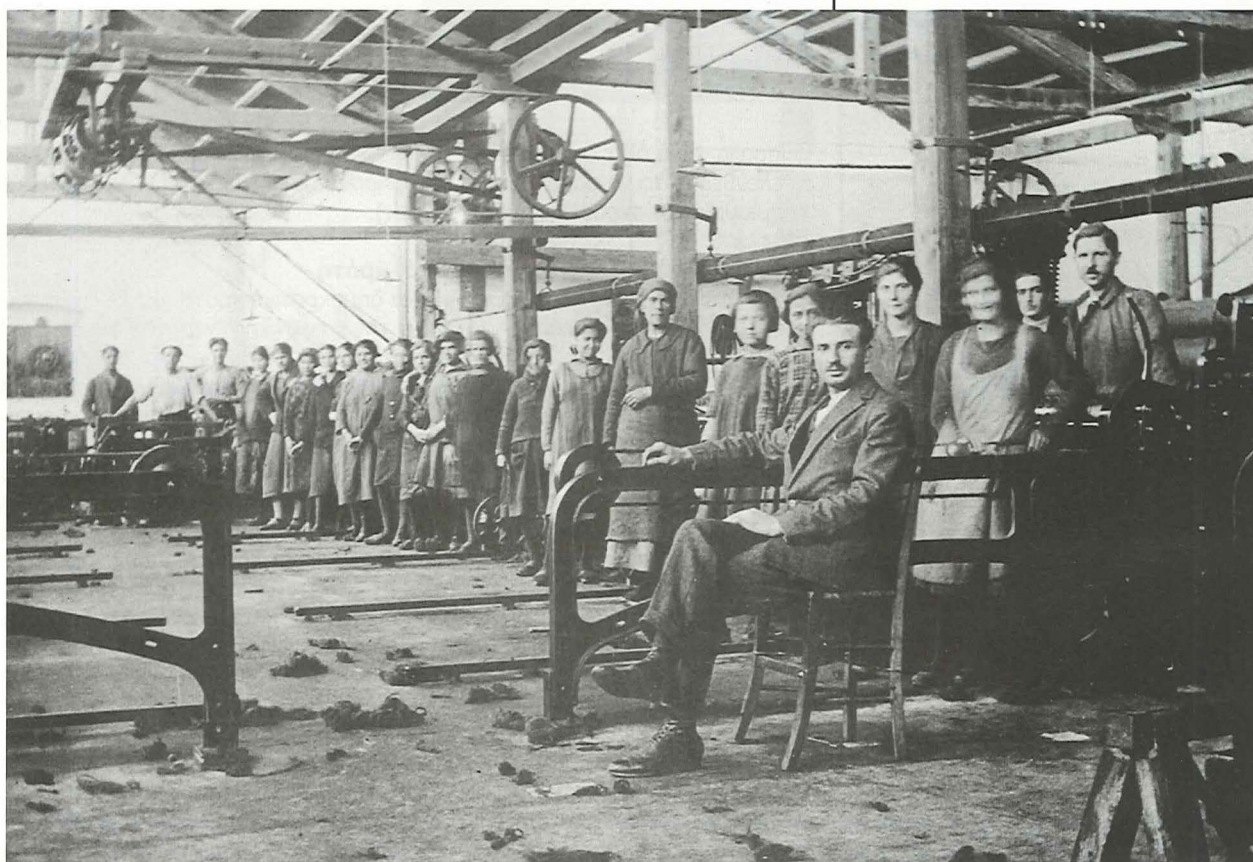
ΥΓ1. Δεν είμαστε προφήτες, θεωρούμε τη σύγκρουση προστατευτισμού νεοφιλευθερισμού ως μια σύγκρουση τάσεων, αδυνατώντας εκ των προτέρων να καθορίσουμε τις κοινωνικές μορφές που θα παραχθούν. Τα δεδομένα ωστόσο σχεδόν μας πείθουν ότι όποια μορφή και να κυριαρχήσει τα κοινωνικά της αποτελέσματα θα είναι τραγικά.

ΥΓ2. Θεσσαλονίκη 2003

Τον Ιούνιο του 2003 οι πολιτικοί ηγέτες της περιφερειακής ολοκλήρωσης που λέγεται ΟΝΕ πρόκειται να συναντηθούν στη Σαλονίκη. Ψαρεύοντας σε θολά νερά το αντιπαγκοσμιοποιητικό ρεύμα προσπαθεί να μετατρέψει τις διαδηλώσεις που θα σηματοδέψουν την κατεχόμενη Θεσσαλονίκη σε ένα ακόμα αντιπαγκοσμιοποιητικό πανηγύρι με τις αντίστοιχες πολιτικές υπεραξίες για αυτούς. Ο ανατρεπτικός χώρος χάνει ακόμα για μια φορά την ευκαιρία να εμφανιστεί αυτόνομα, τόσο ενάντια στα πολιτικά όργανα της περιφερειακής ολοκλήρωσης που συνεδριάζουν, όσο και ενάντια στους αντιπαγκοσμιοποιητικούς όμοιους τους που διοργανώνουν διαδηλώσεις, συμβάλλοντας και αυτός στην συσκοτιστική δαιμονολογία των εποχών.

Είπαμε ειρωνεία υπομονή αυτόνομη αντικυριαρχική δράση, καιρός φέρνει τα λάχανα καιρός τα παραπούλια.

Επειδή όμως αυτά δεν αρκούν νομίζουμε ότι, πέρα από τη συζήτηση επί της ουσίας την οποία προσπαθήσαμε να παρουσιάσουμε με τον τρόπο που εμείς την αντιλαμβανόμαστε, έχει σημασία μια συζήτηση γύρω από το ποια μορφή θα μπορούσε να πάρει η ανατρεπτική δράση στη Θεσσαλονίκη τον Ιούνιο αλλά και σε κάθε αντίστοιχη περίπτωση.

Γενική συμφωνία δασμών και εμπορίου. (GATT)

«Στην GATT για αρκετό καιρό πελαγοδρομούσα. Γιατί αρχίζω από τον οργανισμό αυτόν; Γιατί μου ήταν ο αντιπαθέστερος. Αυτή η γενική σύμβαση δασμών και εμπορίου... καθόριζε τις γενικές αρχές της ορθής μεταξύ των κρατών εμπορικής συναλλαγής... αλλά προέβλεπε τόσες πολλές εξαιρέσεις... και ήταν τόσες πολλές ώστε να καταντά η συμφωνία σαν το τυρί Γραβιέρας Ελβετίας που έχει περισσότερες τρύπες παρά σάρκα».

Άγγελου Σ. Βλάχου: «Μια φορά και ένα καιρό ένας διπλωμάτης».

Η GATT συνολογλήθηκε στη διάσκεψη της Αβάνας λίγο μετά τη συνδιάσκεψη του μπρέττον γούντς, ως κομμάτι μιας ευρύτερης συμφωνίας μεταξύ των κρατών του Δυτικού κόσμου, που προέβλεπε και την ίδρυση του Διεθνούς Οργανισμού Εμπορίου, συμφωνία που δεν επικυρώθηκε παρά μόνο ως προς την GATT λόγω της υπερίσχυσης των προστατευτικών τάσεων στην πολιτική σκηνή των ΗΠΑ. Η GATT θέσπιζε δασμολογικές παραχωρήσεις με τη μορφή υποχρεώσεων των συμβαλλομένων μερών περιορισμού των δασμών σε εισαγωγές από άλλα συμβαλλόμενα μέρη. Αυτές οι υποχρεώσεις συγκεκριμενοποιούνταν στους πίνακες παραχωρήσεων της GATT. Η GATT επεκτείνεται κατόπιν διαπραγματεύσεων κατάρτησης των δασμών και των ποσοστώσεων, γνωστοί και ως γύροι της GATT (Γενεύης 1947, Annecy 1949, Torquay 1951, Γενεύης 1956, Dillon 1960-61, Kennedy 1964-67, Τόκιο 1973-79, Ουρουγουάης 1986-94). Η GATT δεν αναιρούσε ούτε αναιρεί τον κυρίαρχο ρόλο των κρατών στο διεθνές σύστημα μια και αυτοί είναι οι διαπραγματευτές σε αυτούς τους γύρους ενώ, παρότι μείωσε εντυπωσιακά τους δασμούς βρέθηκε το 1980 (δεδομένης και της παγκόσμιας κρίσης) σε οριακό σημείο. Ο οικονομικός ανταγωνισμός μεταξύ των κρατών είχε αυξηθεί και τα κράτη ολόένα και περισσότερο προσέφευγαν σε προστατευτικά μέτρα της λεγόμενης γκρίζας ζώνης ή σε διμερείς εμπορικούς διακανονισμούς εκτός του πλαισίου της GATT. Ο εμπορικός πόλεμος μεταξύ ΗΠΑ, Ε.Ε., Ιαπωνίας ήταν έτοιμος να ξεσπάσει. Έτσι στις αρχές του 1980 δύο ενδεχόμενα ανοίγονταν, είτε να αποδυναμωθεί περαιτέρω το διεθνές εμπορικό καθεστώς και να διαμορφωθούν οι

εμπορικές σχέσεις μεταξύ κρατών με διμερείς κανονισμούς (αντίστοιχα με το μεσοπόλεμο που η κρίση οδήγησε σε απομονωτισμό και προστατευτική εμπορική πολιτική οδηγώντας στην γνωστή κατάληξη), είτε να αναδιαπραγματευτούν οι όροι του παιχνιδιού. Εδώ έρχεται και ο μακρύτερος γύρος όλων αυτών της Ουραγουάης σε μια προσπάθεια να σώσει το παιχνίδι. Οι ΗΠΑ πιέζουν κυρίως για άνοιγμα των αγορών ενώ η Ευρωπαϊκή ένωση πιέζει για προστασία της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής της. Μετά από τρεις αποτυχημένες υπουργικές συνδιασκέψεις (Μόντρεαλ 88, Γενεύη 89, Χέιζελ 90), η επιτροπή της Ε.Ε. συμφωνεί με τις ΗΠΑ οπότε και δημιουργείται και η συμφωνία Blair House 1992, η οποία εγκρίθηκε μετά από έντονες αντιπαραθέσεις μέσα στο συμβούλιο της Ε.Ε. για να καταλήξει σε τελική μορφή και να εγκριθεί στο Μαρόκο το 1994. Σαρανταέξι χρόνια μετά την αποτυχία των συμφωνιών της Αβάνας για την ίδρυση του Διεθνούς Οργανισμού Εμπορίου (ΔΟΕ) η συμφωνία του Μαρόκου προβλέπει και την ίδρυση του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου (ΠΟΕ).

Ο ΠΟΕ ενσωματώνει όλες τις προηγούμενες συνθήκες της GATT αναβαθμίζοντας και τον αυτόνομο δικαστικό - δικαστηριακό της ρόλο σε σχέση με τον προηγούμενο πολιτικό διπλωματικό ως προς την επίλυση των διαφορών, (θέσπιση οργάνου επίλυσης των διαφορών), ενώ παράλληλα ασκεί εποπτεία στις εφαρμοζόμενες πολιτικές.

Παρόλα αυτά όλες οι αποφάσεις μεσολαβούνται από τα κράτη τα οποία και αποφασίζουν «ελεύθερα» το να μπουν ή να αποχωρήσουν (κάτι βέβαια που θα προϋπέθετε αλλά και θα δημιουργούσε τεράστιες ανακατατάξεις).

Εθνικά, μαζικά, δημοκρατικά, κράτη

Μπορούμε να δούμε τα σύγχρονα δημοκρατικά κράτη ως τους εκφραστές δύο ταυτόχρονων διαδικασιών. Από τη μία της κοινωνικής ένταξης - συνοχής, και από την άλλη της απρόσκοπτης λειτουργίας της συσσώρευσης (σε εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο). Μέσα από τα κόμματα και τον ανταγωνισμό των πολιτικών προγραμμάτων γεννιούνται εκείνες οι διαταξικές συμμαχίες (κοινωνικών κομματιών και κομματιών του κεφαλαίου) που αναλαμβάνουν να φέρουν σε πέρας τις προηγούμενες δύο διαδικασίες. Το νεοφιλελεύθερο παγκοσμιοποιητικό πολιτικό σχέδιο ήταν το κυρίαρχο όλη την προηγούμενη περίοδο, έχοντας καταφέρει να σχηματίσει μια ισχυρή συμμαχία τόσο μεταξύ κομματιών του εθνικού υπερεθνικού και διεθνικού κεφαλαίου όσο και με ευρύτερα κοινωνικά κομμάτια, πρόγραμμα που φαινόταν ότι θα μπορέσει να εξυπηρετήσει ταυτόχρονα τις διαδικασίες ενσωμάτωσης συσσώρευσης. Τι γίνεται ωστόσο όταν μέσα στην κρίση αυτές οι προσδοκίες διαψεύδονται, αυτές οι συμμαχίες κλονίζονται; Μεγάλα κομμάτια του κεφαλαίου και των συμμαχιών του πιέζουν ανοιχτά προς απομονωτισμό, προστασία, διμερείς σχέσεις (κύρια μέσα σε περιφερειακές ολοκληρώσεις) ενώ άλλα κομμάτια (διεθνείς επενδυτικές τράπεζες, μεγάλες πολυεθνικές επιχειρήσεις...) πιέζουν, μέσω του δανεισμού και των ελίτ που ελέγχουν, προς τη συνέχιση της ίδιας πολιτικής της παγκοσμιοποίησης. Μια ιστορική πάλη τάσεων, μεσολαβημένη και από την πολιτική και το κράτος, με άγνωστη μέχρι στιγμής έκβαση αλλά κάποιους σίγουρα μεγάλους χαμένους (εάν φυσικά παραμείνουν ενταγμένοι στις προηγούμενες διαταξικές συμμαχίες) τους εκμεταλλευόμενους.

Το πλαίσιο της συσσώρευσης σε παγκόσμιο επίπεδο.

Τα πράγματα έχουν αλλάξει πολύ από το 1945, από τότε δηλαδή που μια ηγεμονική οικονομικά πολιτικά και στρατιωτικά δύναμη μπορούσε να λειτουργήσει ως κινητήρας στην

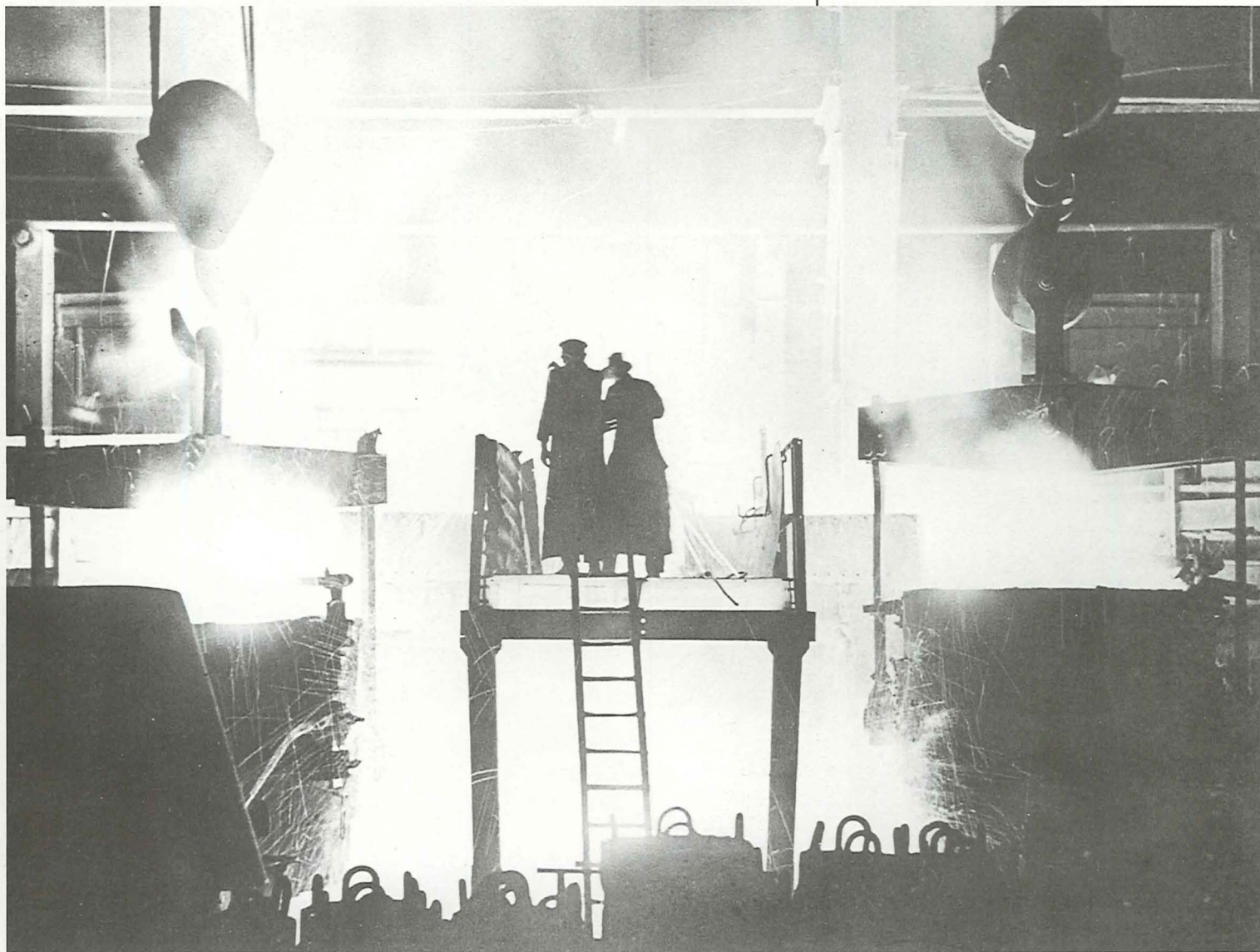

οικοδόμηση μιας παγκόσμιας νέας τάξης. Πράγματι διανέμοντας οφέλη λόγω της ηγεμονίας της επέβαλλε και τους όρους ενός διεθνούς καθεστώτος συσσώρευσης.

Η άποψη ότι κατ' αντιστοιχία είναι και σήμερα δυνατή μια συλλογική ηγεμονία που θα ασκηθεί από κοινού από χώρες με αντίστοιχα πολιτικά οικονομικά συστήματα, που εντάσσονται στους ίδιους στρατιωτικούς σχηματισμούς δεν ανήκει παρά στη σφαίρα της (ψευδο)επιστημονικής φαντασίας. Τα διαφορετικά συμφέροντα η ασυμμετρία των ωφελημάτων από την απελευθέρωση του διεθνούς εμπορίου για κάθε χώρα ξεχωριστά, ο διαφορετικός οικονομικός τους δυναμισμός κάνει σχεδόν αδύνατη την ύπαρξή της (όχι τόσο όσον αφορά τρίτα κράτη αλλά τις μεταξύ τους σχέσεις¹⁶) και συχνά την αναδίπλωση των κρατών σε περιφερειακές υπερεθνικές συσπειρώσεις ολοκληρώσεις με εμφανείς τάσεις προστατευτισμού, και της χρησιμοποίησης της όποιας ηγεμονικής θέσης τους για την άντληση ωφελημάτων για τον εαυτό τους.

Έτσι το διεθνικό κεφάλαιο μετατρέπεται σε ύστατο εγγυητή του παγκόσμιου καθεστώτος συσσώρευσης.

16. Είναι εδώ ιδιαίτερα χαρακτηριστικό ότι η θέση του 3ου κόσμου χειροτέρεψε ακόμα παραπάνω μετά το γύρο της Ουρουγουάης. Έτσι ούτε η συμφωνία πολυινών που προστατεύει τα υφαντουργικά προϊόντα του Δυτικού κόσμου καταργείται αλλά και 1) δεν υπάρχει πρόβλεψη για τις τιμές των πρώτων υλών, 2) Αναμένεται μείωση τιμών για σημαντικά εξαγωγικά προϊόντα (καφές κακάο), 3) δημιουργείται πρόσθετο κόστος λόγω της αυστηρής προστασίας της πνευματικής και βιομηχανικής ιδιοκτησίας και της απαγόρευσης της «πειρατείας», 4) Η μεταναστευτική πολιτική δεν χαλαρώνει.

Για ενημέρωση σχετικά με τις πηγές μας, διευκρινήσεις, σχόλια, κριτική ή ό,τι άλλο...
τθ 50082, τκ 54013, Θεσσαλονίκη

